

Ured za demokratske institucije i ljudska prava

BOSNA I HERCEGOVINA

OPĆI IZBORI
2. listopad 2022. godine

ODIHR Izborna promatračka misija
Završno izvješće

Varšava
2. veljača 2023. godine

SADRŽAJ

I.	SAŽETAK	1
II.	UVOD I ZAHVALE	4
III.	POZADINA I POLITIČKI KONTEKST.....	4
IV.	PRAVNI OKVIR	6
V.	IZBORNI SUSTAV	8
VI.	IZBORNA ADMINISTRACIJA	9
VII.	REGISTRACIJA BIRAČA	11
VIII.	REGISTRACIJA KANDIDATA.....	12
IX.	IZBORNA KAMPANJA.....	13
X.	FINANCIRANJE IZBORNE KAMPANJE.....	17
XI.	MEDIJI.....	19
A.	MEDIJSKO OKRUŽENJE.....	19
B.	PRAVNI OKVIR	20
C.	NALAZI PRAĆENJA MEDIJA	21
XII.	PRIGOVORI I ŽALBE.....	22
XIII.	PROMATRANJE IZBORA.....	24
XIV.	DAN IZBORA.....	24
A.	OTVARANJE BIRAČKIH MJESTA I GLASOVANJE.....	25
B.	BROJANJE I PROCES IZRADE ZBIRNIH REZULTATA.....	26
XV.	RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON IZBORA.....	27
XVI.	PREPORUKE	29
A.	PRIORITETNE PREPORUKE.....	29
B.	OSTALE PREPORUKE	30
ANEKS I: KONAČNI REZULTATI IZBORA		32
ANEKS II: POPIS PROMATRAČA U MEĐUNARODNOJ IZBORNOJ PROMATRAČKOJ MISIJI		37
O ODIHR... ..		46

BOSNA I HERCEGOVINA

OPĆI IZBORI

2. listopada 2022. godine

Završno izvješće Izborne promatračke misije ODIHR-a¹

I. SAŽETAK

Nakon poziva koji su uputile vlasti u Bosni i Hercegovini, a sukladno s preporukom Misije za procjenu potreba, OEES-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je oformio i rasporedio Izbornu promatračku misiju (IPM) za promatranje Općih izbora održanih 2. listopada 2022. godine. ODIHR IPM je vršila ocjenu usklađenosti izbornog procesa sa opredjeljenjima i obvezama OEES-a, drugim međunarodnim obvezama i standardima demokratskih izbora, kao i sa državnim zakonima. Za potrebe na dan izbora, ODIHR IPM-u su se pridružile izaslanstva Parlamentarne skupštine OEES-a, Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, Europskog parlamenta i Parlamentarne skupštine NATO-a kako bi se formirala Međunarodna izborna promatračka misija (MIPM).

U Izjavi o preliminarnim nalazima i zaključcima od 3. listopada, zaključeno je da su izbori “bili dobro organizirani i konkurentni, ali nažalost sve veća podijeljenost po etničkim linijama i različiti pogledi na budućnost zemlje dovode do zabrinutost za funkcioniranje demokratskih institucija. Opće i jednako biračko pravo još uvijek nije zajamčeno. Neuspjeli pregovori među političkim strankama ostavili su izborni pravni okvir bez potrebnih reformi. Ipak, nedavne izmjene zakona su ojačale neke aspekte izbornog procesa. Izborne pripreme na sveukupno učinkovit i transparentan način vodila su izborna povjerenstva na višim razinama. Politički zastoj, opće nepovjerenje u javne institucije i pozivanje na ratnu prošlost zemlje obilježili su izbornu okruženje. Aktivno sudjelovanje žena umanjeno je nedovoljnim naporima da se prevladaju dugotrajni rodni stereotipi. Tijekom kampanje, poštovane su temeljne slobode. Međutim, nedostatak javne debate i korištenje retorike koja izaziva podjele, što se također ogleda u ograničenom i pristranom medijskom izvještavanju, smanjili su mogućnost biračima da donesu odluke na bazi potpunih informacija. Dan izbora je općenito prošao mirno, ali uz prisutne zabrinutosti u vezi sa tajnošću glasovanja i nedosljednom primjenom proceduralnih zaštitnih mjera, uglavnom tijekom brojanja glasova.”

Izborni pravni okvir općenito pogoduje demokratskim izborima. Unatoč tome, pravo na kandidiranje je ograničeno po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta, što dovodi u pitanje načelo općeg i jednakog prava glasa te je u suprotnosti s obvezama i opredjeljenjima OEES-a i drugim međunarodnim standardima. Jednako pravo glasa je dodatno osporeno neredovitim revidiranjem granica izbornih jedinica. Nedostatak ujednačenosti između nekoliko zakona na različitim razinama i niz dodatnih nedostataka narušavaju učinkovitost pravnog okvira. Većina prethodnih ODIHR-ovih preporuka nisu uzete u obzir, uključujući one koje se odnose na povećanje transparentnosti rješavanja izbornih sporova i formiranje biračkih odbora (BO).

Nakon neuspjelih razgovora o uvođenju potrebnih zakonskih izmjena te nakon što su izbori raspisani, visoki predstavnik, čelnik *ad hoc* međunarodne institucije s mandatom za nadzor provedbe civilnih aspekata Daytonskog mirovnog sporazuma, nametnuo je 27. srpnja izmjene Izbornog zakona BiH. Iako su ove izmjene i dopune uvele važne mjere zaštite integriteta izborne kampanje i izborne organizacije, te uzele u obzir prethodne preporuke ODIHR-a, ipak je kasno usvajanje izmjena onemogućilo njihovu učinkovitu provedbu. Na dan izbora, nakon zatvaranja biračkih mjesta, s navedenim ciljem poboljšanja funkcioniranja institucija Federacije Bosne i Hercegovine, visoki predstavnik je izmijenio, između ostalog, odredbe vezane za neizravni izbor izaslanika u Dom naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine koji vrše županijske skupštine. Ove izmjene i dopune dovele su u pitanje pravnu sigurnost budući da kandidati i birači nisu mogli predvidjeti puni učinak glasovanja u županijskoj skupštini.

¹ Nezvanični prijevodi su dostupni na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku.

Središnje izborno povjerenstvo (SIP) provelo je izbore učinkovito, transparentno i u zakonskim rokovima, unatoč kašnjenjima uzrokovanim kasnom isplatom potrebnih sredstava i velikim nedostatkom ljudskih resursa. Povjerenstva na višim razinama, posebno SIP, uživala su povjerenje većine zainteresiranih strana. Povjerenje javnosti u biračke odbore (BO) i dalje je nisko zbog široko rasprostranjenih optužbi da neke političke stranke “trguju mjestima u BO” kako bi uspostavile kontrolu nad biračkim mjestima na dan izbora. Obuka za članove BO je općenito bila sveobuhvatna. Edukacije birača koje je provelo SIP bile su uglavnom nedostatne, dijelom zbog nedostatka ljudskih i financijskih resursa.

Postoji opće povjerenje u točnost biračkog spiska. Iako je SIP kontinuirano nastojalo ukloniti zastarjele unose iz biračkog spiska, ipak su ti naponi bili ometeni nepostojanjem učinkovitog mehanizma za prijavu i brisanje podataka o preminulim građanima iz lokalnih baza podataka matičnih knjiga. Ograničenja prava glasa za osobe s intelektualnim i psihosocijalnim teškoćama ostaju, suprotno međunarodnim standardima. Pozitivno je da je SIP uspostavilo novu internetsku platformu za podnošenja prijave za glasovanje izvan BiH, koja je pojednostavila taj proces i smanjila mogućnost za lažnu registraciju i ljudsku pogrešku. Ukupan broj registriranih birača je 3.368.666, uključujući 69.966 birača izvan zemlje.

Pravo kandidiranja za državna i entitetska predsjedništva i dalje je ograničeno na birače koji su se izjasnili kao Bošnjaci, Hrvati ili Srbi, što je suprotno odlukama Europskog suda za ljudska prava. Kandidate za izbore mogu nominirati političke stranke i koalicije ili se oni kandidiraju samostalno. Proces registracije je bio uveliko inkluzivan i SIP je registriralo 3.452 kandidata, od kojih 40 posto čine žene, za izbore na državnoj i entitetskom razini. Birači mogu dati svoj glas potpore samo jednoj političkoj stranci ili neovisnom kandidatu po izornoj utrci; ovo ograničenje je suprotno dobroj međunarodnoj praksi.

Kampanja je bila mirna i u natjecateljskom duhu, uključujući i na društvenim mrežama, a temeljne slobode udruživanja, okupljanja i izražavanja su poštovane. Najveće stranke koje su tada bile na vlasti često su koristile retoriku koja izaziva etničke podjele, te je češće isticali od pitanja vezanih uz socijalnu skrb, gospodarstvo i korupciju. Zakonskim izmjenama iz srpnja 2022. godine proširena je primjenjivost propisa o izbornim kampanjama na platforme društvenih mreža, uvedena je definicija govora mržnje i zabranjena zlouporaba administrativnih resursa. Iako su dobrodošlo poboljšanje, ove odredbe su se činile nedostatnim uglavnom zbog ograničenog vremenskog okvira i opsega njihove primjenjivosti. Slučajevi socijalnih i razvojnih projekata koji su najavljeni u razdoblju kampanje, te slučajevi pritiska na zaposlenike javnog sektora da sudjeluju u kampanjskim događanjima vladajućih, izazvali su zabrinutost u pogledu jednakih uvjeta za sve i sposobnosti birača da daju svoj glas bez straha od odmazde.

Iako je rodna kvota od 40 posto ispunjena, žene čine tek između 17 i 28 posto novoizabranih izaslanika u državne i entitetske parlamente. Vlasti i političke stranke nisu uložile dovoljne napore na promoviranju političkog sudjelovanja žena i prevazilaženju dugotrajnih rodni stereotipa. Na većini političkih skupova koje je promatrala ODIHR IPM, žene su rijetko imale istaknutu ulogu ili jednako vrijeme za govor, te su uglavnom nedovoljno zastupljene u medijima. Kandidatkinje su često bile meta vrijeđanja i ismijavanja na društvenim mrežama. Žene su izabrane na pozicije srpskog člana Predsjedništva BiH i predsjedatelja Vijeća ministara BiH.

Regulatorni sustav ne osigurava odgovarajuću transparentnost i odgovornost financiranja kampanja. Unatoč prethodnoj preporuci ODIHR-a, od kandidata se ne traži da podnose privremena izvješća o financiranju kampanje SIP-u koje je zaduženo za nadzor financiranja kampanje. Također ne postoje rokovi za reviziju financijskih izvješća kandidata dostavljenih nakon izbora i objavu zaključaka revizije. Iako je SIP putem propisa uzele u obzir prethodne preporuke ODIHR-a i Grupe država za borbu protiv

korupcije Vijeća Europe, ipak je djelotvornost kontrole narušena njenim ograničenim finansijskim i ljudskim resursima. Dostupne sankcije nemaju efekat odvracanja.

Mediji su podijeljeni po etničkim i političkim linijama, što je u kombinaciji sa značajno ograničenim izvještavanjem o kampanji biračima smanjilo mogućnost da donesu odluke na bazi potpunih informacija. Nedavni slučajevi klevete pokrenuti protiv novinara, cyber napadi na istaknute medijske kuće i prakse zastrašivanja i uznemiravanja novinara narušili su sposobnost medija da djeluju u okruženju bez političkog pritiska i progona. Dok je veliki broj medija organizirao debate, mnogi kandidati odbili su da sudjeluju na debatama, što je bila propuštena prilika da birači da usporede njihove programe. Praćenjem medija ODIHR IPM je zaključila da je većina promatranih medija bila stranački pristrana. Unatoč prethodnoj preporuci ODIHR-a, Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) nije provodila praćenje medija tijekom razdoblja kampanje i zbog toga nije bila u mogućnosti provoditi aktivan nadzor elektroničkih medija.

Birači i kandidati mogu podnijeti prigovor na odluke izbornih povjerenstava, uključujući i one odluke koje se odnose na izborne rezultate, povjerenstvima na višim razinama i dalje podnijeti žalbu na sudu. Unatoč prethodnim preporukama ODIHR-a, rokovi za podnošenje i rješavanje žalbi su i dalje kratki. Nadalje, SIP nije ispoštovalo rokove za rješavanje većine prigovora u slučajevima koje je promatrala ODIHR IPM-a. Nedostatak transparentnosti i jamstva da će zakonski propisani postupci biti provedeni, te nedovoljni resursi kojima SIP raspolaže negativno su utjecali na učinkovitost rješavanja izbornih sporova.

Dan izbora je protekao uglavnom mirno. Promatrači iz stranaka i građani promatrači bili su nazočni na većini biračkih mjesta koje je promatrala ODIHR MIPM povećavajući tako transparentnost. ODIHR MIPM povećavajući tako transparentnost iako su se postupci glasovanja općenito poštovali što je pozitivno ocijenjeno, tajnost glasovanja je često bila ugrožena zbog neadekvatnog rasporeda prostorija za glasovanje. Slučajevi praćenja birača od strane neovlašćenih osoba i pomaganja istih osoba većem broju birača pri glasovanju uočeni su na nekim biračkim mjestima. Polovina promatranih biračkih mjesta nije omogućila samostalan pristup osobama s invaliditetom. Brojanje je negativno ocijenjeno na svakom petom biračkom mjestu, većinom zbog toga što članovi BO nisu dobro razumjeli i pratili procedure. Zbog neispravnih ili nedostajućih protokola rezultata, SIP je naredilo ponovno brojanje glasova u otprilike 20 posto biračkih mjesta.

Kao odgovor na navode nekoliko oporbenih političkih stranaka o rasprostranjenim nepravilnostima na dan izbora koje bi eventualno utjecale na integritet rezultata, SIP je naložilo “kontrolno brojanje” glasačkih listića za predsjednika i potpredsjednika Republike Srpske. Ovaj proces je održan na otvoren i transparentan način, ali nekoliko zainteresiranih strana je dovelo u pitanje nepristranost SIP-a. Iako su otkrivene mnoge tehničke greške te naznake mogućih prevara, ove nepravilnosti nisu u velikoj mjeri utjecale na rezultate. Nakon višestrukih ponovljenih prebrojavanja glasova u nekoliko općina, SIP je objavilo konačne izborne rezultate za sve izborne utrke 2. studenoga, jedan dan nakon isteka zakonskog roka.

Ovo izvješće nudi nekoliko preporuka danih radi potpore naporima da se izbori u Bosni i Hercegovini i dalje usklade sa opredjeljenjima i obvezama OEES-a i sa drugim međunarodnim obvezama i standardima demokratskih izbora. Prioritetne preporuke se odnose na reviziju izbornog pravnog okvira, zaštitu učinkovitog i nepristranog rada izborne administracije od neprikladnog pritiska, osiguranje vođenja kampanje u okruženju bez pritiska na birače i zlouporabe administrativnih resursa, zaštitu novinara od prijetnji i zastrašivanja, promoviranje aktivnog učešća žena u politici, te garantiranje tajnosti glasovanja. ODIHR je spreman pomoći vlastima da poboljšaju izborni proces i da uzmu u obzir preporuke sadržane u ovom i prethodnim izvješćima.

II. UVOD I ZAHVALE

Nakon poziva za promatranje Općih izbora 2. listopada 2022. godine, koji su uputile vlasti u Bosni i Hercegovini, a sukladno svojim mandatom, OEES-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je 24. kolovoza оформio i stavio u funkciju Izbornu promatračku misiju (IPM). Misija, predvođena veleposlanikom Peterom Tejlerom, sastojala se od 18 stručnjaka sa sjedištem u Sarajevu i 24 dugoročno angažirana promatrača koji su u razdoblju od 31. kolovoza raspoređeni širom zemlje. ODIHR IPM je ostala u Bosni i Hercegovini do 20. listopada 2022. godine kako bi pratila razvoj događaja nakon izbora.

Na dan izbora, ODIHR IPM-u su se pridružile izaslanstva Parlamentarne skupštine OEES-a (PS OEES), Parlamentarne skupštine Vijeća Europe (PACE), Europskog parlamenta (EP), i Parlamentarne skupštine NATO-a (PS NATO) kako bi se formirala Međunarodna izborna promatračka misija (MIPM). Predsjedatelj OEES-a je imenovao g. Pascala Allizarda za Specijalnog koordinatora i predvodnika kratkoročno angažirane promatračke misije OEES-a. Gđa Irene Charalambides predvodila je PS OEES. G. Stefan Schennach predvodio je izaslanstvo PACE-a. G. Andreas Schieder predvodio je izaslanstvo EP-a, dok je gđa Mimi Kodheli predvodila izaslanstvo PS NATO-a. Na dan izbora, MIPM je angažirala 482 promatrača iz 46 zemalja učesnica OEES-a, uključujući 42 dugoročno i 282 kratkoročno angažiranih promatrača koje je angažirao ODIHR, kao i izaslanstvo PS OEES od 109 članova, izaslanstvo PACE od 23 člana, izaslanstvo EP od 12 članova, i izaslanstvo PS NATO od 14 članova; žene su činile 41 posto promatrača MIPM-a. Otvaranje je promatrano na 190 biračkih mjesta, a glasovanje na 1.785 biračkih mjesta širom zemlje. Brojanje glasova je promatrano na 168 biračkih mjesta a proces izrade zbirnih rezultata je promatran u 103 općinska izborna povjerenstva (OIP).

ODIHR IPM vršila je ocjenu usklađenosti izbornog procesa sa opredjeljenjima i obvezama OEES-a i sa drugim međunarodnim obvezama i standardima demokratskih izbora, kao i sa državnim zakonima. Ovo završno izvješće slijedi Izjavu o preliminarnim nalazima i zaključcima koja je objavljena na konferenciji za tisak u Sarajevu 3. listopada.²

ODIHR IPM se želi zahvaliti vlastima na pozivu za promatranje izbora i Središnjem izbornom povjerenstvu (SIP) i Ministarstvu vanjskih poslova (MVP) na pomoći i suradnji. Također se želi zahvaliti drugim državnim institucijama, pravosuđu, političkim strankama, medijima, organizacijama civilnog društva, predstavnicima međunarodne zajednice i drugim sugovornicima na suradnji i razmjeni mišljenja.

III. POZADINA I POLITIČKI KONTEKST

Bosnu i Hercegovinu čine dva entiteta: Federacija BiH (FBiH) i Republika Srpska (RS). Pored entiteta, Brčko Distrikt ima poseban status kao jedinica lokalne samouprave pod izravnim državnim suverenitetom. Ustav Bosne i Hercegovina (Ustav BiH) prepoznaje Bošnjake, Srbe i Hrvate kao tri “konstitutivna naroda”. Građani koji se ne poistovjećuju s etničkom grupom koja ima status konstitutivnog naroda ili koji odluče da se ne povezuju ni s jednom grupom ili etničkom grupom mogu se izjasniti kao “Ostali”.³

Složena državna struktura i pravni i administrativni okvir potiču iz Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Daytonski mirovni sporazum) iz 1995. godine. Na državnoj razini izvršnu vlast vrši tročlano predsjedništvo koje se sastoji od jednog bošnjačkog, jednog hrvatskog i jednog srpskog

² Vidjeti [sva prethodna izvješća ODIHR-a o Bosni i Hercegovini](#).

³ Državni Zakon o zaštiti prava pripadnika manjina prepoznaje 18 nacionalnih manjina; većina ih je malobrojna. Prema posljednjem [popisu stanovništva](#) iz 2013. godine, 96.539 građana (2.7 posto ukupnog stanovništva) izjasnilo se kao “Ostali”; najbrojnija nacionalna manjina su Romi sa 12.583 pripadnika.

člana. Zakonodavnu vlast vrši Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine koja je sastavljena od Zastupničkog doma (ZD BiH), čiji se poslanici biraju izravno, i Doma naroda (DN BiH), čiji se izaslanici biraju neizravno; za usvajanje svih zakona potrebna je najmanje jedna trećina glasova u oba doma sa teritorija svakog entiteta.⁴ Visoki predstavnik, koji je na čelu međunarodnog tijela uspostavljenog Daytonskim mirovnim sporazumom za nadzor sprovođenja civilnih aspekata mirovnog sporazuma, zadržava široke ovlasti nametanja i provođenja zakona. U gornjim domovima državnih i entitetskih parlamenata, većina zastupnika jednog konstitutivnog naroda može blokirati donošenje zakona i drugih parlamentarnih odluka ako smatraju da su ugroženi njihovi vitalni nacionalni interesi.⁵

SIP je 4. svibnja objavilo da će se Opći izbori za državnu, entitetsku i županijsku razinu vlasti održati 2. listopada.⁶ Izborni proces odvijao se usred rastuće socio-ekonomske zabrinutosti i sveopćeg razočarenja u politički establišment koji posljednjih godina nije uspio deblokirati funkcioniranje ključnih državnih i entitetskih institucija i dogovoriti prijeko potrebne ustavne i izborne reforme.⁷ Bosna i Hercegovina je podnijela zahtjev za članstvo u Europskoj uniji (EU) 2016. godine, ali nije dobila status kandidata uoči ovih izbora.⁸ Dok je većina velikih političkih stranaka svoje apele usmjerila na jedan konstitutivni narod, druge su se definirale kao multietničke “građanske” stranke.⁹

Bez obzira na odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova iz 2003. godine koje obvezuju državne i entitetske vlasti da usvoje privremene posebne mjere kako bi se postigla uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca na svim razinama javne uprave kao i rodnim kvotama u izbornom zakonodavstvu, žene su i dalje nedovoljno zastupljene na političkim funkcijama. Među odlazećim vlastima, 22 člana u Vijeću ministara bile su žene, a činile su 26 posto članova ZD BiH, 20 posto članova DN BiH, 27 posto Predstavničkog doma Federacije Bosne i Hercegovine (ZD FBiH) i 22 posto Narodne skupštine Republike Srpske (NS RS). Na poziciji odlazećeg predsjednika Republike Srpske je žena, a samo 4 posto načelnika općina su žene.

⁴ U Federaciji Bosne i Hercegovine zakonodavnu vlast imaju oba doma, dok u Republic Srpskoj zakonodavnu vlast ima Narodna skupština Republike Srpske.

⁵ Nadalje, svaki član Predsjedništva BiH može se pozvati na vitalni nacionalni interes entiteta iz kojeg je izabran/a i odluku može prosljediti entitetskom parlamentu.

⁶ Izbori na županijskoj razini su promatrani samo do mjere do koje utiču na izbore na državnoj i entitetskoj razini.

⁷ Nakon izbora u listopadu 2018. godine, Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZ BiH) uvjetovala je formiranje vlasti Federacije Bosne i Hercegovine uvođenjem izmjena Izbornog zakona kojima se osigurava izbor “legitimnih predstavnika” konstitutivnih naroda na svim Ustavom predviđenim razinama uprave. Tako je vlada formirana u ožujku 2015. godine ostala na vlasti pod tehničkim mandatom. Četiri od devet sudijskih mjesta u Ustavnom sudu FBiH ostaju upražnjena u razdoblju od 2019. godine do listopada 2022. godine. Kao odgovor na to što je visoki predstavnik Valentin Inzko nametnuo dopune Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u srpnju 2021. godine kojima se zabranjuje javno poricanje ili odobravanje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina, Narodna skupština Republike Srpske je odluku visokog predstavnika kvalificirala kao “ništavnu” i opredijelila se da se suzdrži od učešća u procesima donošenja odluka u institucijama na državnoj razini.

⁸ Europska unija je 2019. godine usvojila [mišljenje](#) o zahtjevu zemlje za članstvo EU, identificirajući 14 ključnih prioriteta koji pokrivaju područja demokratije i funkcionalnosti države, vladavine prava, temeljnih prava i reforme javne uprave. Nakon ovih izbora, Europska komisija je 12. listopada dala preporuku da se Bosni i Hercegovini dodijeli status kandidata pod uvjetom da zemlja poduzme daljnje korake ka jačanju vladavine prava i funkcionalnosti državnih institucija. Bosna i Hercegovina je 15. prosinca dobila status kandidata za članstvo u EU.

⁹ U Federaciji Bosne i Hercegovine najveće stranke su Demokratska fronta (DF), Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZ BiH), Naša stranka (NS), Narod i pravda (NiP), Savez za bolju budućnost Bosne i Hercegovine (SBB), Stranka demokratske akcije (SDA) i Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine (SDP BiH). HDZ BiH i manje stranke unutar Hrvatskog narodnog sabora tradicionalno ciljaju na hrvatsko biračko tijelo. SDA uglavnom privlači birače koji se izjašnjavaju kao Bošnjaci. Za neke druge glavne stranke u Federaciji Bosne i Hercegovine, poput DF-a, NS-a i SDP-a BiH, smatra se da imaju više multietnički pristup. U Republici Srpskoj glavne stranke su Demokratski narodni savez (DNS), Narodni demokratski pokret (NDP), Partija demokratskog progresa (PDP), Srpska demokratska stranka (SDS), Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) i Socijalistička partija (SP). Svi oni tradicionalno ciljaju na srpsko biračko tijelo. Vladajuću koaliciju na državnoj razini formiranu nakon izbora 2018. godine čine DF, DNS, HDZ BiH, SBB BiH i SDA.

IV. PRAVNI OKVIR

Bosna i Hercegovina je učesnica u najvažnijim međunarodnim i regionalnim instrumentima koji se odnose na održavanje demokratskih izbora.¹⁰ Izborni pravni okvir prvenstveno se sastoji od Ustava BiH, predviđenog Daytonskim mirovnim sporazumom, Izbornog zakona iz 2001. godine i Zakona o financiranju političkih stranaka iz 2012. godine. Ovaj pravni korpus dopunjuje se propisima SIP-a. Osim toga, nekoliko entitetskih zakona se primjenjuje na određene aspekte izbornog procesa.¹¹

Određene ustavne i zakonske odredbe i dalje postavljaju diskriminatorska ograničenja na pravo na kandidiranje na temelju etničke pripadnosti i prebivališta, što nije sukladno obvezama i opredjeljenjima OEES-a i drugim međunarodnim standardima.¹² Samo birači koji su se izjasnili kao Bošnjaci, Hrvati ili Srbi mogu se kandidirati za državna i entitetska predsjedništva i biti neizravno birani u DN BiH, pod uvjetom da imaju prebivalište u odgovarajućem entitetu.¹³ Europski sud za ljudska prava (ECtHR) je više puta zaključio da ova ograničenja nisu u skladu sa Europskom konvencijom o ljudskim pravima (ECHR).¹⁴ Nadalje, Ustavni sud Bosne i Hercegovine (US BiH) je 2015. godine presudio da su odredbe Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i Ustava Republike Srpske koje se odnose na izbor članova entitetskih predsjedništava diskriminirajuće prema građanima koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici jednog od tri konstitutivna naroda i dakle u suprotnosti sa državnim ustavom i ECHR.¹⁵ Ove presude ECtHR i US BiH i dalje nisu provedene.

Sve u svemu, pravni okvir je pogodan za demokratske izbore. Međutim, njegova učinkovitost je narušena nedostatkom ujednačenosti između nekoliko zakona na različitim razinama i nekim nedostacima u zakonodavstvu.¹⁶ Veliki broj dugogodišnjih preporuka ODIHR-a i dalje nisu provedene, uključujući sveobuhvatnu reviziju pravnog okvira i granica izbornih jedinica, povećanje transparentnosti rješavanja izbornih sporova i formiranje biračkih odbora (BO). Na pregovorima u siječnju i ožujku 2022. godine, koje su nadzirali međunarodni posrednici, većina vodećih političkih

¹⁰ Ovo uključuje [Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima](#) iz 1948. godine (UDHR), [Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije](#) iz 1965. godine, [Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima](#) (ICCPR) iz 1966. godine, [Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena](#) iz 1979. godine, [Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv korupcije](#) iz 2003. godine, [Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom](#) (CRPD) iz 2006. godine, [Europsku konvenciju o ljudskim pravima](#) (ECHR) iz 1950. godine i [Okvirnu konvenciju Vijeća Europe za zaštitu nacionalnih manjina](#) iz 1994. godine. Bosna i Hercegovina je članica Europskog povjerenstva za demokratiju kroz pravo (Venecijansko povjerenstvo) i Grupe zemalja Vijeća Europe za borbu protiv korupcije (GRECO).

¹¹ Naime, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine (iz 1994. godine) i Ustav Republike Srpske (iz 1992. godine); Zakoni FBiH, RS i Brčko distrikta o političkim organizacijama (iz 1990., 1996. i 2012. godine) i Zakoni Republike Srpske i Brčko distrikta o financiranju političkih stranaka (iz 2008. i 2004. godine).

¹² Stav 7.3 [Kopenhagenskog dokumenta OEES-a](#) iz 1990. godine navodi da zemlje učesnice moraju “garantirati univerzalno i jednakopravno pravo glasa svim punoljetnim državljanima” dok stav 7.5 obvezuje zemlje učesnice da “poštuju prava građana da se kandidiraju za javne ili političke funkcije (...) bez diskriminacije.” Vidjeti također članak 21 stav 3 UDHR-a i članak 2 i članak 25 ICCPR-a.

¹³ DN BiH ima 15 izaslanika: 5 Bošnjaka i 5 Hrvata bira DN FBiH, a 5 Srba bira NS RS.

¹⁴ Pogledati ECtHR presude u slučajevima [Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine](#), [Zornić protiv Bosne i Hercegovine](#), [Pilav protiv Bosne i Hercegovine](#), [Šlaku protiv Bosne i Hercegovine](#) i [Pudarić protiv Bosne i Hercegovine](#).

¹⁵ US BiH saopštio je da postojeća ograničenja “više ne predstavljaju jedini način za postizanje svojih legitimnih ciljeva koji se ogledaju u očuvanju mira” i “ne mogu imati razumno i objektivno opravdanje”. Sud je također napomenuo da Ustav BiH treba izmijeniti u skladu sa odgovarajućim presudama ECtHR.

¹⁶ Na primjer, zakoni na razini države, entiteta i Brčko distrikta različito definiraju kategorije javnih službenika koji moraju podnijeti ostavku kako bi se mogli kandidirati na izborima. Definicija nositelja izvršnih dužnosti razlikuje se u državnim i entitetskim zakonima, što dovodi do nedosljednosti u provedbi zakonskih odredbi o zabrani zlouporabe administrativnih resursa. Zabrana zlouporabe administrativnih resursa ili govora mržnje odnosi se samo na službeno razdoblje kampanje u trajanju od jednog mjeseca. Izborni zakon ne propisuje razloge za poništenje rezultata glasanja, ukoliko je uložena žalba.

stranaka nisu postigle politički dogovor o izmjeni izbornog zakonodavstva i uvođenju i prijeko potrebnih ustavnih promjena.

Nakon raspisivanja izbora, visoki predstavnik je nametnuo izmjene zakona i Ustava Federacije Bosne i Hercegovine koje se odnose na održavanje izbora.¹⁷ Izmjenama Izbornog zakona i Zakona o financiranju institucija od 7. lipnja osigurana su sredstva potrebna za organizaciju izbora. Izmjenama Izbornog zakona od 27. srpnja je, između ostalog, uvedena definicija govora mržnje, zabrana zlorabe administrativnih resursa tijekom kampanje i zabrana trgovine pozicijama u BO od strane kandidata.¹⁸ Na dan izbora, nakon zatvaranja biračkih mjesta, visoki predstavnik je nametnuo dodatne izmjene Izbornog zakona i Ustava Federacije Bosne i Hercegovine s navedenim ciljem deblokiranja ključnih entitetskih institucija. Izmjenama je povećan broj izaslanika i dane su garancije za zastupljenost “Ostalih” u Domu naroda Federacije Bosne i Hercegovine (DN FBiH) te su izmijenjene procedure za donošenje odluka ovog tijela u pogledu imenovanja predsjednika i potpredsjednika Federacije Bosne i Hercegovine, kao i ključnih pravosudnih funkcija

Izmjene od srpnja uvele su važne mjere zaštite integriteta izbornog procesa i ispunile neke prethodne preporuke ODIHR-a. Ipak, kasno uvođenje izmjena nije omogućilo svim zainteresiranim stranama da se u potpunosti upoznaju sa novim odredbama ili da se u potpunosti uspostave mehanizmi provođenja. Mnogi sugovornici ODIHR IPM-a izrazili su nezadovoljstvo što su, zbog tekućeg političkog zastoja, izmjene uvedene odlukom visokog predstavnika umjesto da su usvojene u parlamentu. Nadalje, većina sugovornika ODIHR IPM-a žali što parlament nije napravio nikakav napredak u zakonodavstvu uvođenjem novih tehnologija glasanja.

Izmjene usvojene na dan izbora, a nakon zatvaranja biračkih mjesta, dovode u pitanje pravnu sigurnost budući da u vrijeme glasanja izborni kandidati i birači nisu mogli predvidjeti puni učinak ovih izmjena na glasanje u županijskoj skupštini. DN FBiH, tijelo koje uživa značajne zakonodavne ovlasti, neizravno biraju predstavnici konstitutivnih naroda i “Ostalih” u županijskim skupštinama. Izmjenama je povećan broj izaslanika u klubovima svakog konstitutivnog naroda sa 17 na 23, a u klubu “Ostalih” sa 7 na 11. Nadalje, propisuju da se za izbore izaslanika u DN FBiH koristi posljednji popis stanovništva (iz 2013. godine). Svaki konstitutivni narod, a sada i “Ostali”, ima po jednog izaslanika iz svake županije koja ima najmanje jednog takvog izaslanika u svojoj skupštini. Ukoliko županija nema takvog izaslanika, potreban broj izaslanika se bira iz drugih županija. Ove izmjene, da su bile poznate prije registracije kandidata i kampanje, mogle su utjecati na strategije političkih stranaka, a time i na izbor birača na izborima.¹⁹ Pored toga, nametanje izmjena nije omogućilo dovoljne javne konsultacije sa relevantnim zainteresiranim stranama.²⁰

Nadalje, propisuju da se za izbore izaslanika u DN FBiH koristi posljednji popis stanovništva (iz 2013. godine). Svaki konstitutivni narod, a sada i “Ostali”, ima po jednog izaslanika iz svake županije koja ima najmanje jednog takvog izaslanika u svojoj skupštini. Ukoliko županije nema takvog izaslanika, potreban broj izaslanika se bira iz drugih županija. Ove izmjene, da su bile poznate prije registracije

¹⁷ Nadležnosti visokog predstavnika da nametne zakone ili takozvana “bonska ovlaštenja” nisu primjenjivana između 2014. i 2021. godine. Od tada je visoki predstavnik donio devet odluka koristeći ova ovlaštenja.

¹⁸ Prije nametanja, javni protesti koji su trajali nekoliko dana održavali su se ispred Ureda visokog predstavnika. Prema medijskim izvještajima, visoki predstavnik je prvobitno namjeravao provesti presudu US BiH u “slučaju Ljubić” nametanjem izmjena koje bi Bošnjake, Hrvate i Srbe lišile zajamčenog imenovanog županijskog predstavnika u DN FBiH ako ih bude manje od 3 posto stanovništva u određenoj županiji. US BiH je 2016. godine u predmetu Bože Ljubića (HDZ BiH) odlučio da odredba Ustava FBiH koja obavezuje 10 županija da predlože najmanje po jednog izaslanika u DN FBiH iz svakog od tri konstitutivna naroda, čak i ako postoji samo nekoliko stanovnika bošnjačke, hrvatske ili srpske nacionalnosti u županiji, nije bila u skladu sa načelom jednakosti sadržanim u Ustavu BiH. Raspodjela mandata u DN FBiH nakon izbora 2018. godine regulirana je odlukom SIP-a. Neki sugovornici ODIHR IPM-a smatraju da je “slučaj Ljubić” proveden tom odlukom SIP-a.

¹⁹ Vidjeti Sekciju B.3. [Kontrolne liste vladavine prava](#) iz 2016. godine koju je izradilo Venecijansko povjerenstvo.

²⁰ Stav 5.8 [Kopenhagenskog dokumenta OEES-a](#) iz 1990. godine navodi da se zakonodavstvo usvaja na kraju javnog postupka.

kandidata i kampanje, mogle su utjecati na strategije političkih stranaka, a time i na izbor birača na izborima

U nedostatku sveobuhvatne revizije zakonskog okvira koji se odnosi na izbore, SIP je kroz svoje propise rješavalo različite aspekte izbornog procesa. Iako općenito pozitivni, u nekim slučajevima SIP je koristilo široka diskreciona ovlaštenja u tumačenju svog mandata za provedbu Izbornog zakona.²¹

Treba poduzeti sveobuhvatnu reviziju zakonskog okvira kako bi se uzele u obzir sve neispunjene ODIHR preporuke, uklonile praznine i nedosljednosti, te u zakonodavstvo uključile presude Europskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine koje se odnose na ograničenja za kandidiranje na izborima na temelju etničke pripadnosti i prebivališta. U skladu sa dobrom međunarodnom praksom, sveobuhvatni proces revizije treba da bude otvoren, inkluzivan, konsultativan i da se odvija mnogo prije narednih izbora.

V. IZBORNI SUSTAV

U složenom institucionalnom i izbornom sustavu, opći izbori uključuju šest izravnih izbornih utrka koje se odvijaju na tri razine. Na državnoj razini biračko tijelo bira članove Predsjedništva BiH i poslanike u ZD BiH. Na entitetskoj razini birači registrirani u Federaciji Bosne i Hercegovine biraju poslanike u ZD FBiH, dok birači registrirani u Republici Srpskoj biraju predsjednika i dva potpredsjednika Republike Srpske, kao i poslanike NS RS. Osim toga, u Federaciji Bosne i Hercegovine će se održati izbori za deset županijskih skupština. Svi mandati su u trajanju od četiri godine.

Članovi tročlanog Predsjedništva Bosne i Hercegovine biraju se prostom većinom, pri čemu birači u Federaciji Bosne i Hercegovine mogu izabrati jednog kandidata između bošnjačkih ili hrvatskih kandidata, a birači u Republici Srpskoj između srpskih kandidata. Predsjednik i potpredsjednici RS-a također se biraju prostom većinom.²²

Većina poslanika ZD BiH, ZD FBiH i NS RS bira se putem preferencijalnog sustava glasovanja u višečlanim izbornim jedinicama (VIJ) sa kompenzacijskim mandatima.²³ Kompenzacijski mandati se dodjeljuju prema zatvorenih stranačkim listama kako bi se osigurala proporcionalna zastupljenost stranaka ili koalicija.²⁴ Nadalje, za DN FBiH i NS RS, Izborni zakon jamči minimalnu zastupljenost odnosno četiri mandata za svakog od tri konstitutivna naroda.

Nakon općih izbora će se održati četiri neizravna izbora za gornje domove parlamenata države i oba entiteta, te za predsjednika i dva potpredsjednika Federacije Bosne i Hercegovine. Deset županijskih skupština bira izaslanike u DN FBiH, dok NS RS bira Vijeće naroda Republike Srpske.²⁵ Predsjednika i dva potpredsjednika Federacije Bosne i Hercegovine zajednički biraju DN FBiH i ZD FBiH među kandidatima koji su se izjasnili kao Bošnjaci, Hrvati ili Srbi.

²¹ SIP je uvelo dodatne kriterije za utvrđivanje punovažnosti glasačkog listića i dodatne preduvjete za potpomognuto glasovanje.

²² Kandidat koji dobije najviše glasova izabran je za predsjednika, a najbolji kandidati iz druga dva konstitutivna naroda izabrani su za potpredsjednike.

²³ ZD BiH čine 42 poslanika; 21 se bira iz 5 VIJ u Federaciji Bosne i Hercegovine i 9 iz 3 VIJ u Republici Srpskoj. Dodatnih sedam poslanika iz FBiH i pet poslanika iz RS dobivaju kompenzacijske mandate. ZD FBiH sastavljen je od 98 poslanika od kojih se 73 biraju iz 12 VIJ, a 25 dobivaju kompenzacijske mandate. NS RS se sastoji od 83 poslanika od kojih se 63 bira iz 9 VIJ, a 20 dobiva kompenzacijske mandate.

²⁴ Mandati u VIJ-ima dodjeljuju se političkim subjektima koji imaju najmanje 3 posto od ukupnog broja važećih glasova u odgovarajućim VIJ-ima, dok se kompenzacijski mandati raspodjeljuju između stranaka koje na razini entiteta dobiju 3 posto važećih glasova.

²⁵ Izaslanici u DN FBiH biraju se sukladno etničkoj strukturi stanovništva.

Izborni zakon propisuje da nadležni državni i entitetski parlamenti izvrše reviziju mandata po VIJ svake četiri godine. Međutim, granice VIJ nisu promijenjene još od 2001. godine, s iznimkom izbornih jedinica za izbore za NS RS koje su posljednji put revidirane 2012. godine. Postoji izrazito neravnomjerna raspodjela registriranih birača u izbornim jedinicama za državne i entitetske parlamentarne izbore, s odstupanjem do 68 posto, što je u suprotnosti s obvezama i opredjeljenjima OESS-a i načelom jednakosti glasova.²⁶

Kako bi se osigurala jednakost glasova, granice višečlanih izbornih jedinica i odgovarajući broj mandata treba povremeno revidirati i to u razdoblju koje ostavlja dovoljno vremena za provedbu rješenja mnogo prije narednih izbora. Ove revizije se trebaju vršiti u skladu sa državnim zakonima i međunarodnim obvezama i dobrim praksama.

VI. IZBORNA ADMINISTRACIJA

Izborna administracija se sastoji od SIP-a, 143 OIP i 5.903 BO.²⁷ Pored toga, SIP je uspostavilo Glavni centar za brojanje (GCB) za prebrojavanje glasačkih listića birača koji glasuju putem pošte, putem mobilnih timova i putem nepotvrđenih glasačkih listića i za pomaganje pri prijemu i kontroli biračkog materijala nakon dana izbora. Prema zakonu, SIP i OIP moraju odražavati etnički sastav svojih izbornih jedinica i uključivati najmanje 40 posto članova oba spola. SIP se sastoji od sedam članova: dva Bošnjaka, dva Hrvata, dva Srba i jedan iz reda Ostalih. Suprotno zakonskim odredbama, samo dvije članice SIP-a su žene.

SIP je odgovorno za sveukupno provođenje izbora, donošenje propisa, održavanje Centralnog biračkog spiska, potvrđivanje kandidata za učešće na izborima kao “političke subjekte” i utvrđivanje izbornih rezultata. Članove SIP-a imenuje ZD BiH na mandat u trajanju od sedam godina.²⁸ Zakonitost imenovanja četiri nova člana je 2020. godine ispitana pred Sudom Bosne i Hercegovine koji je presudio da je imenovanje bilo u skladu sa zakonskom propisima.²⁹

SIP je izbore provelo učinkovito i unutar zakonskih rokova, unatoč početnim kašnjenjima uzrokovanim kasnom isplatom sredstava potrebnih za organizaciju izbora.³⁰ Nadalje, značajan nedostatak kvalificiranog osoblja utjecao je na operativni kapacitet većine odjela SIP-a i, prema tvrdnjama SIP-a, doveo do kašnjenja u rješavanju prigovora i pregleda izvješća o financiranju kampanje. SIP-u je također

²⁶ Odstupanje od prosječnog broja birača prelazi 15 posto u 4 od 8 VIJ za ZD BiH, u 6 od 12 za ZD FBiH i u 3 od 9 za NS RS. Vidjeti stav 7.3 Kopenhagenskog dokumenta OESS-a iz 1990. godine koji propisuje da države učesnice moraju “garantirati univerzalno i jednakopravno pravo glasa svim punoljetnim državljanima”. Stavak I.2.2.iv [Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima](#) je donijelo Venecijansko povjerenstvo 2002. godine (Kodeks dobre prakse) gdje preporučuje da “dozvoljeno odstupanje od normi ne treba iznositi više od 10 posto, a svakako ne treba prelaziti 15 posto osim u posebnim okolnostima.”

²⁷ 143 OIP uključuju 29 gradskih izbornih povjerenstava i Izorno povjerenstvo Brčko distrikta. 21 BO je uspostavljen kako bi upravljao glasovanjem u veleposlanstvima i konzularnim uredima izvan zemlje.

²⁸ Kandidate nominira Povjerenstvo za izbor i imenovanje ZD BiH koju čine dva člana iz Visokog sudskog i tužilačkog vijeća, tri iz Administrativnog povjerenstva ZD BiH i dva iz SIP-a.

²⁹ Prigovor su podnijeli bivši članovi SIP-a i osporili zakonitost imenovanja četiri nova člana na temelju toga što Povjerenstvo za izbor i imenovanje ZD BiH u ožujku 2022. godine nije dostavilo listu kandidata u zakonskom roku i novi članovi su imenovani izravno od strane ZD BiH. Sud je prigovor odbio 21. travnja, a žalbu na ovo rješenje 24. kolovoza 2022. godine.

³⁰ Prema zakonu, sredstva su trebala biti stavljena na raspolaganje SIP-u najkasnije 19. svibnja. Nakon političke zastoja u osiguravanju traženog iznosa od 12,26 miliona KM (6,28 milijuna EUR, 1 EUR = 1,95 KM (bosanska konvertibilna marka)), sredstva su puštena tek nakon odluke visokog predstavnika 7. lipnja. Kašnjenje je značilo da se privremeno osoblje nije moglo zaposliti ili je kasno primljeno. Također, neke su nabavke morale biti zaustavljene i kasnije ponovno pokrenute.

nedostajalo kvalificirano osoblje za cyber sigurnost i IT kadar, što je ugrozilo funkcionalnost nekih web aplikacija kojima upravlja izborna administracija kao i web stranicu SIP-a.³¹

Vlasti bi trebale osigurati adekvatnu i učinkovitu raspodjelu sredstava kako bi se osigurala funkcionalnost Središnjeg izbornog povjerenstva kao institucije, uključujući i tijekom neizbornih godina, te pokriti sve troškove u vezi s organizacijom izbora. Središnjem izbornom povjerenstvu treba osigurati sve potrebne resurse za zaposlenje dovoljnog broja kvalificiranog osoblja, uključujući u odjele za reviziju, pravne poslove i IT, te za razvoj IT infrastrukture.

SIP je održavalo redovite sjednice koje su bile otvorene za javnost i prenošene putem interneta, doprinoseći tako transparentnosti. Većina odluka donesena je jednoglasno i pravovremeno objavljena na web stranici SIP-a, osim onih koje se odnose na rješavanje prigovora i žalbi (vidjeti *Prigovori i žalbe*). SIP je postupilo na kolegijalan način i informiralo javnost o svojim aktivnostima. Iako je to doprinijelo povećanju povjerenja javnosti, ipak je nakon dana izbora nekoliko zainteresiranih strana ponovo izrazilo nepovjerenje kako prema instituciji tako i prema pojedinim članovima povjerenstva (vidjeti *Razvoj događaja nakon izbora*).

OIP su stalna tijela koja Općinska vijeća imenuju na mandat od sedam godina sa ovlastima nadzora nad pripremama za izbore u odgovarajućoj izbornoj jedinici. Sastoje se od tri, pet ili sedam članova, ovisno o veličini općine. OIP koje je posjetila ODIHR IPM imale su dovoljno resursa i bila su profesionalna. Većina sugovornika ODIHR IPM-a nije izrazili zabrinutost u pogledu neovisnosti OIP i transparentnosti njihovih aktivnosti.³² Suprotno Izbornom zakonu i prethodnoj preporuci ODIHR-a, većina OIP nije unaprijed najavljivala svoje sjednice, već je održavala neformalne radne sastanke. SIP je objavilo podatak su od ukupno 571 člana OIP, 276 (48 posto) bile žene.

BO provode proces glasovanja i brojanja glasova na biračkim mjestima. OIP su morala nominirati BO do 2. rujna na temelju prijedloga izbornih kandidata. Obzirom da su oni imenovali kandidate samo za oko polovicu mjesta u BO, a kako bi se popunila upražnjena mjesta, mnogi članovi BO imenovani su izravno s rezervnih lista ili putem javnog poziva u skladu sa Izbornim zakonom. U nekim slučajevima, međutim, imenovani su nakon zakonskog roka.³³ Neki sugovornici ODIHR IPM-a pripisali su manjak nominiranih kandidata nezainteresovanošću građana za politička pitanja, strahu od pravnih posljedica ako budu umiješani u protivzakonito ponašanje, te niskim naknadama. Povjerenje zainteresiranih strana u nepristranost BO i dalje je nisko zbog njihove navodnih političkih veza. Unatoč zakonskoj izmjeni iz srpnja 2022. godine koja kandidatima zabranjuje trgovinu mjestima u BO, SIP nije imalo vremena i resursa da razvije učinkovite mehanizme za praćenje usklađenosti sa ovom odredbom. MIPM je primila nekoliko dosljednih navoda u vezi s ovim.³⁴ SIP je razmatralo i usvojilo odluke u 17 slučajeva koji se odnose na lažno predstavljanje političkih stranaka u BO, sve na temelju žalbi kandidata ili informacija koje su dale organizacije civilnog društva.³⁵

³¹ Web stranica SIP-a bile je nedostupna nekoliko sati zbog distribuiranog napada uskraćivanja usluga (DDoS) u noći sa 14. na 15. rujan.

³² Izuzetak čini OIP Sarajevo Centar gdje su se članovi međusobno optuživali da slijede stranačke interese, čime su odgodili neke izborne pripreme i izazvali zabrinutost u pogledu nepristranosti OIP. U Livnu je pet oporbenih stranaka optužilo OIP da je utjecalo na proces imenovanja biračkih odbora u korist SDA, HDZ BiH i HDZ 1990. Žalbu koju je podnijela Hrvatska republikanska stranka (HRS) na kraju je odbacilo SIP.

³³ Postojala je značajna razlika između urbanih područja (gdje su kandidati nominirali oko 70 posto svih članova biračkih odbora) i malih, ruralnih zajednica (gdje su kandidati nominirali samo 40 posto članova).

³⁴ Tvrdnje o pokušajima manipulacije imenovanjem biračkih odbora ODIHR IPM-u prijavili su OIP Ugljevik i Zenica, kao i PDP koji je podnio prigovor SIP-u protiv Gradskog izbornog povjerenstva Doboj, gdje su naveli da članovi SNSD-a predstavljaju druge političke subjekte u biračkim odborima. Daljnji navodi zabilježeni su u Županiji 10, Kalesiji, Livnu, Mostaru, Sapni, Tomislavgradu, Tuzli (Federacija Bosne i Hercegovine) i Banjoj Luci, Istočnom Starom Gradu, Mrkonjić Gradu, Ribniku, Trebinju, Trnovu (Republika Srpska).

³⁵ U četiri slučaja sankcionirane su političke stranke i koalicije uključene u "trgovinu", kao i članovi BO.

Kako bi se osiguralo pravovremeno formiranje, nepristranost i profesionalizam biračkih odbora, te povećalo povjerenje zainteresiranih strana, vlasti bi trebale da izvrše reviziju metode imenovanja ovih povjerenstava. Ovo bi se moglo postići na način da se ograniči pravo na kandidiranje članova BO samo na stranke koje imaju zastupnike u državnom i entitetskim parlamentima, ili da se članovi biraju sa liste obučenog osoblja koju održava Središnje izborno povjerenstvo.

OIP su organizirala obveznu obuku za članove BO. Kako su neki članovi BO podnijeli ostavke neposredno prije dana izbora, OIP su imala poteškoća u pronalaženju i obučavanju njihovih zamjena u kratkom vremenskom roku.³⁶ Većina obuka koje je promatrala ODIHR IPM bile su sveobuhvatne, ali im je često nedostajala interaktivna komponenta i tiskani materijal nije uvijek dostavljen sudionicima na vrijeme. Ovi nedostaci umanjili su učinkovitost obuke i potencijalno doveli do nedosljedne primjene procedura glasanja i brojanja na dan izbora.

Središnje izborno povjerenstvo treba da nastavi sa unapređenjem obuke za izborna povjerenstva na nižim razinama, sa posebnim naglaskom na procedure glasanja i brojanja i ispunjenje protokola izbornih rezultata.

Aktivnosti SIP-a vezane za edukaciju birača bile su u velikoj mjeri nedovoljne zbog smanjenja budžeta i uglavnom su se sastojale od televizijskih (TV) i radio spotova o modalitetima registracije interno raseljenih osoba (IRO) i birača u inozemstvu, kao i o procedurama glasanja.³⁷ Pozitivna je činjenica da je sav audio-vizualni materijal bio podržan prijevodom na znakovni jezik. Međutim, većina izbornih materijala nije bila prilagođena biračima s oštećenjima vida, sluha ili kognitivnih sposobnosti.

Vlasti, uključujući i izbornu administraciju, treba da razviju sveobuhvatan dugoročni program edukacije i informiranja birača za različite ciljne grupe u bliskoj konsultaciji sa organizacijama koje predstavljaju ove grupe. Edukacija birača i informativni materijali bi trebali biti proizvedeni sukladno standardima pristupačnosti.

VII. REGISTRACIJA BIRAČA

Građani koji su napunili 18 godina na dan izbora imaju pravo glasa, osim kada su lišeni prava glasa zbog ozbiljne krivične presude, što uključuje i presudu za ratni zločin ili im je oduzeta pravna sposobnost, uključujući i na temelju intelektualnog i psihosocijalnog invaliditeta. Uskraćivanje prava glasa na temelju intelektualnog i psihosocijalnog invaliditeta u suprotnosti je s međunarodnim standardima.³⁸

Kako bi se osiguralo jednako pravo glasa u skladu s međunarodnim standardima, ograničenja prava glasa na temelju intelektualnog ili psihosocijalnog invaliditeta treba ukinuti.

Registracija birača je pasivna, kontinuirana i centralizirana za birače u zemlji. Birači u Brčko distriktu glasuju za kandidate iz Federacije Bosne i Hercegovine ili iz Republike Srpske, u zavisnosti od svog

³⁶ Neki sugovornici ODIHR IPM-a iz političkih stranaka navode da je veliki broj ostavki izazvan složenošću zadataka koji se očekuju, dodajući da su se pojedini članovi BO opredijelili da rade za veću naknadu kao promatrači za kandidate.

³⁷ Prema podacima SIP-a, budžet za edukaciju birača smanjen je sa oko 300.000 KM na 24.000 KM za ove izbore. Na lokalnoj razini, promatrači ODIHR IPM-a uočili su i izolirane inicijative za edukaciju birača koje su pokrenule organizacije civilnog društva.

³⁸ Vidjeti članke 12 i 29 [CRPD](#). Također vidjeti stav 9.4 [Komunikacije br. 4/2011 Komiteta CRPD](#) iz 2013. godine koja navodi da: "Članak 29 ne predviđa nikakvo razumno ograničenje niti dozvoljava ikakvo isključenje bilo koje grupe osoba sa invaliditetom. Stoga, izuzimanje prava glasa na osnovu percipiranog ili stvarnog psihosocijalnog invaliditeta, uključujući i ograničenja na osnovu individualizirane procjene, predstavlja diskriminaciju na osnovu invaliditeta".

entitetskog državljanstva.³⁹ SIP ima ukupnu odgovornost za integritet i održavanje Središnjeg biračkog popisa (SBP). Međutim, točnost SBP-a ovisi o podacima koje dostavljaju druge institucije odgovorne za ažuriranje matičnog na kojem se SBP temelji.⁴⁰ SIP je kontinuirano nastojalo ukloniti zastarjele unose iz biračkog popisa. Dok sugovornici ODIHR IPM-a nisu naveli točnost biračkih popisa kao značajnu zabrinutost, mehanizam za prijavljivanje i uklanjanje podataka o preminulim građanima iz lokalnih baza podataka matičnih knjiga nije osigurao blagovremenu razmjenu i ispravku podataka, bez obzira na prethodnu preporuku ODIHR-a.⁴¹

Birači su imali niz opcija za provjeru podataka o registraciji i traženje ispravki. U skladu sa uredbom SIP-a, birački popisi morali su biti stavljeni na javni uvid između 3. lipnja i 3. srpnja. Birači su također mogli provjeriti svoje podatke na internetu i u općinskim centrima za registraciju birača. U skladu sa zakonom, kandidati su na zahtjev mogli dobiti primjerke biračkih popisa za izborne jedinice u kojima su se kandidirali. Prema SIP-u, ukupan broj registriranih birača bio je 3.368.666 – od kojih 2.109.344 birača u Federaciji Bosne i Hercegovine i 1.259.322 birača u Republici Srpskoj.

Sukladno zakonu glasači u inozemstvu mogu glasovati putem pošte ili osobno u veleposlanstvima i konzulatima, ovisno o izboru birača. Birači sa dvojnim državljanstvom imaju pravo glasa samo ukoliko im je Bosna i Hercegovina država prebivališta. Državljanima koji borave u inozemstvu mogu zadržati svoje trajno prebivalište u zemlji. SIP je 25. kolovoza objavilo da se 69.966 birača registriralo za glasovanje u inozemstvu putem novouspostavljene internetske platforme koja je pojednostavila proces registracije i smanjila mogućnost za lažnu registraciju i ljudsku grešku.⁴² SIP je odbilo 10.720 zahtjeva za registraciju za glasovanje izvan zemlje, uglavnom zbog nepotpunih ili netočnih podataka. Dana 16. rujna, SIP je tužitelju uputilo oko 20 slučajeva navodnih pokušaja lažne registracije za glasovanje izvan zemlje.

IRO mogle su glasovati ili u općini njihovog privremenog boravišta pod uvjetom da su na tom prebivalištu duže od šest mjeseci ili u općini u kojoj su bile prijavljene prije nego su raseljene. Birači registrirani za glasovanje izvan zemlje koji su bili u zemlji na dan izbora i oni čija je evidencija unesena u SBP nakon 18. kolovoza pošto su navršili 18 godina i oni čija je zatvorska kazna prestala nakon tog datuma mogli su glasovati nepotvrđenim glasačkim listićem na posebnim biračkim mjestima uspostavljenim u svakoj općini. Mobilno glasovanje bilo je dostupno biračima koji su zbog starosti, invaliditeta ili bolesti vezani za kuću kao i onima koji su u staračkim domovima ili zatvoru.⁴³

VIII. REGISTRACIJA KANDIDATA

Svi građani s pravom glasa mogu se kandidirati, osim na izborima za državno predsjedništvo i predsjednika i potpredsjednike Republike Srpske, za koje vrijede diskriminatorni uvjeti o nacionalnoj pripadnosti i prebivalištu (vidjeti *Pravni okvir*). Kandidat se može kandidirati samo za funkciju u jednoj izbornoj jedinici na bilo kojoj razini vlasti i pojaviti se samo na jednoj listi političke stranke. Kandidate za sve izbore mogu nominirati političke stranke i koalicije ili se mogu kandidirati samostalno. Neke

³⁹ ODIHR IPM je obavještena da oko 12.640 lica nije odabralo entitetsko državljanstvo te nisu imali pravo glasa na izborima.

⁴⁰ Matični registar vodi Agencija za identifikacijske dokumente, evidenciju i razmjenu podataka pri Ministarstvu civilnih poslova.

⁴¹ Prema zakonu, samo policija može ukloniti podatke o građaninu preminulom u zemlji, nakon primanja tiskane potvrde o smrti od odgovarajuće općine. Odgovornost za prijavu smrti građanina općini leži uglavnom na porodici preminulog.

⁴² Registracija za glasovanje izvan zemlje mora se aktivno obnavljati za svake izbore. Do zakonskog roka 19. srpnja za glasovanje putem pošte prijavila su se 63.264 birača u inozemstvu, a u diplomatskim predstavništvima 6.702 birača.

⁴³ SIP je registriralo 14.222 birača za mobilno glasovanje u 141 općini.

kategorije državnih funkcionara i javnih službenika, uključujući pripadnike policije, oružanih snaga ili diplomatskih tijela, mogu se kandidirati samo ako podnesu ostavku ili privremeno odstupe sa dužnosti.

SIP je izvršilo registraciju kandidata na inkluzivan način. Prema zakonu, SIP ovjerava političke stranke i neovisne kandidate za sudjelovanje na izborima kao političke subjekte. Da bi se registrirali, politički subjekti moraju SIP-u položiti novčani plog i priložiti potpise potpore.⁴⁴ Birač može dati potporu samo jednoj političkoj stranci ili neovisnom kandidatu po izboru. Ova odredba može ograničiti slobodu udruživanja i govora, što je suprotno dobroj međunarodnoj praksi.⁴⁵

Da bi se unaprijedilo poštovanje prava na slobodu udruživanja i izražavanja, pravni okvir treba izmijeniti kako bi se biračima omogućilo da potpišu potporu za više od jednog kandidata na svakim izborima.

Prema zakonu, SIP je u obvezi provjeriti autentičnost potpisa potpore. Nakon propisa SIP-a donesenog 4. svibnja, SIP je provjerilo vjerodostojnost potpisa na uzorku od 10 posto potpisa predanih za svakog kandidata. Provjera uzorka, a ne svih potpisa, u suprotnosti je sa međunarodnom dobrom praksom.⁴⁶ Do zakonskog roka 4. srpnja, SIP je ovjerilo 90 stranaka i 17 neovisnih kandidata i odbilo je ovjeriti jednu stranku i jednog neovisnog kandidata koji nisu ispunili uvjete za registraciju. U sljedećem koraku političke stranke formirale su 38 koalicija.

SIP je pokrenulo novu internetsku platformu za registraciju koja je vršila automatsku provjeru da li kandidacijske liste ispunjavaju uvjet zastupljenosti spolova u iznosu od 40 posto i zahtjeve o raspoređivanju kandidata na listama.⁴⁷ Registrirani kandidati na listama ne mogu povući kandidaturu. Međutim, SIP ima ovlasti poništiti registraciju kandidata koji ne podnesu ostavku ili privremeno ne odstupe s položaja nespojivih s kandidiranjem.⁴⁸

Sveukupno, SIP je ovjerilo 3.452 kandidata za državne i entitetske izbore. Za državno predsjedništvo kandidiralo se deset kandidata (među njima 2 žene), a za predsjednika Republike Srpske 31 kandidat (među njima 2 žene). Za 42 mjesta u ZD BiH kandidiralo se 752 kandidata (39 posto žena), za 98 mjesta u ZD FBiH 1.230 kandidata (43 posto žena), a za 83 mjesta u NS RS 1.429 kandidata (43 posto žena).

IX. IZBORNA KAMPANJA

Zvanična izborna kampanja u trajanju od 30 dana započela je 2. rujna i završila 1. listopada.⁴⁹ Zakonske odredbe povezane s kampanjom, uključujući zlouporabu administrativnih resursa i zabranu govora mržnje, primjenjuju se samo tijekom zvaničnog razdoblja kampanje. Do tada je zabranjena samo

⁴⁴ Kandidati moraju predati 5.000 potpisa potpore kako bi se kandidirali za državno predsjedništvo i ZD BiH, a 3.000 potpisa za predsjednika Republike Srpske, ZD FBiH i NS RS. Izuzev predsjedničkih izbora, od prikupljanja potpisa izuzeta je stranka ili neovisni kandidat koji već ima mandat u izabranom organu ili organu na istoj ili višoj razini za koji se kandidira. Stranke su morale položiti 25.000 KM za predsjedničke izbore u BiH i izbore za ZD BiH, te 18.000 KM za izbore na entitetskoj razini. Neovisni kandidati morali su položiti polovicu ovih iznosa. Ovi se depoziti vraćaju političkim subjektima koji dobiju najmanje 3% glasova u parlamentarnoj utrci ili koji pobijede na predsjedničkim ili potpredsjedničkim izborima ili dobiju jednu trećinu glasova

⁴⁵ Prema stavu 96 [Smjernica Venecijanskog povjerenstva i ODIHR-a o regulaciji političkih stranaka](#) iz 2020. godine, “trebalo bi biti moguće podržati registraciju više od jedne stranke, a zakonodavstvo ne bi trebalo ograničavati građanina ili drugog pojedinca na potpisivanje liste potpore za samo jednu stranku”.

⁴⁶ Stav 1.3 [Kodeksa dobre prakse](#) Venecijanskog povjerenstva iz 2002. godine zahtijeva da se “postupak provjere potpisa mora (...) primijeniti na sve potpise, a ne samo na uzorak.”

⁴⁷ Na svim kandidacijskim listama mora biti najmanje jedan kandidat manje zastupljenog spola među prva dva kandidata, dva među prvih pet kandidata, tri među prvih osam kandidata itd.

⁴⁸ SIP je objavilo jednog kandidata za ZD FBiH koji nije podnio ostavku na javnu funkciju.

⁴⁹ Izborni zakon razlikuje “razdoblje kampanje” i “izborno razdoblje”. Izborno razdoblje počinje na dan raspisivanja izbora i završava na dan potvrđivanja izbornih rezultata.

plaćena izborna kampanja u elektroničkim i tiskanim medijima. Mnogi kandidati započeli su kampanju nekoliko mjeseci ranije, što zbog neprimjenjivosti relevantnih zakonskih odredbi u tom razdoblju, ostavlja moguće nepravilnosti neriješenim. SIP je na temelju prigovora i po službenoj dužnosti izreklo sankcije u 22 slučaja prijevremene kampanje u elektroničkim i tiskanim medijima, uglavnom u vezi s oglasima na društvenim mrežama.

Okruženje kampanje bilo je općenito mirno, uz poštivanje temeljnih sloboda udruživanja, okupljanja i govora, iako su prijavljeni slučajevi upotrebe govora netolerancije. Nadalje, zabilježeno je nekoliko izoliranih slučajeva nasilja i uznemiravanja.⁵⁰ Kampanja je bila u natjecateljskom duhu, posebice na predsjedničkim izborima na državnoj razini i u Republici Srpskoj. Kandidati su vodili predizborne skupove i aktivnosti od vrata do vrata, izlagali plakate i panoe, dijelili letke i aktivno dopirali do biračkog tijela putem društvenih mreža.

Dugoročni promatrači ODIHR IPM-a promatrali su 56 događaja vezanih za kampanju. Najveće stranke u Federaciji Bosne i Hercegovine, HDZ BiH i SDA, ciljale su na svoje tradicionalno biračko tijelo uglavnom po etničkim linijama, ističući potrebu za sigurnošću i zaštitom. U njihovim kampanjama često se govorilo o prošlim i sadašnjim “ratovima”, podjelama, “opasnostima” i “napadima” temeljenim na etničkoj pripadnosti.⁵¹ DF, NiP, NS i SDP BiH su se općenito bavili pitanjima koja se odnose na korupciju, reformu pravosuđa, zapošljavanje i iseljavanje. U Republici Srpskoj kampanja je imala izrazito polarizirajuću notu i uključivala međusobne optužbe vladajućeg SNSD-a i oporbenih PDP-a i SDS-a.⁵² Predstavnici SNSD-a su u više navrata širili zapaljivu retoriku.⁵³

Zakonskim izmjenama i dopunama iz srpnja 2022. godine uvedena je zabrana zlouporabe administrativnih resursa, uključujući zabranu javnim dužnosnicima da se uključuju u kampanju kandidata kojem su podređeni tijekom radnog vremena, korištenja javnih prostorija, komunikacijskih usluga i prijevoznih sredstava u svrhu kampanje, te izborne kampanje tijekom službenih radnji ili događaja u organizaciji javnih ustanova. Iako je dobrodošlo poboljšanje, zabrana se odnosi samo na zvanično razdoblje kampanje u trajanju od jednog mjeseca.

Istovremeno, tadašnje vlasti najavile su i pokrenule niz projekata socijalne skrbi neposredno prije zvaničnog početka kampanje, dovodeći time u pitanje jednake uvjete za sve.⁵⁴ Mnogi kandidati su

⁵⁰ ODIHR IPM je upoznata sa slučajevima nasilja u Goraždu, Cazinu (Unsko-sanska županija) i Kaknju (Zeničko-dobojska županija).

⁵¹ Lider SDA i bošnjački kandidat za člana Predsjedništva BiH izjavio je 9. rujna da se “protiv Bosne i Hercegovine vodi poseban rat.” Dana 13. rujna, Borjana Krišto, kandidatkinja HDZ-a za hrvatskog člana Predsjedništva BiH, izjavila je da “oni koji su napali naša srca (...) nisu računali na to da smo mi spremni da štitimo svoje obitelji i svoju domovinu.” Na političkom sastanku SDA u Sarajevu 26. rujna, Sebija Izetbegović, kandidatkinja za županijsku skupštinu, izjavila je da će izborna pobjeda bivših članova SDA “odvest (...) u logore, stratišta i masovne grobnice.”

⁵² Privatna medijska kuća obavijestila je ODIHR IPM da je 26. rujna odbila emitirati, bez odobrenja SIP-a, predizborni spot SNSD-a u kojem se navodi da je glasanje za predsjedničkog kandidata PDP-a u Republici Srpskoj jednako uništavanju entiteta. Dana 22. rujna u Trebinju, oporbeni kandidati su prikazani kao “marionete stranih veleposlanstava”. Dana 26. rujna, Jelena Trivić, kandidatkinja PDP-SDS-a za Predsjedništvo Republike Srpske, optužila je g. Dodika, kandidata SNSD-a za Predsjedništvo, da je “agent hrvatskih službi i zaštitnik hrvatskih interesa.”

⁵³ Na skupu u Foči 5. rujna, g. Dodik je izjavio: “Naša država je Republika Srpska, ne Bosna i Hercegovina.”; na skupu u Istočnom Sarajevu 27. rujna, izjavio je da “ako se naše Sarajevo zove Istočno Sarajevo, onda bi se ono drugo Sarajevo trebalo zvati ‘Bliskoistočno Sarajevo’ jer je puno muslimana.” Promatrači ODIHR IPM-a primjetili su sličnu retoriku i od strane kandidata i predstavnika SNSD-a na predizbornim skupovima

⁵⁴ Vlada Hercegovačko-neretvanske županije usvojila je 30. kolovoza Prijedlog zakona o novčanoj i materijalnoj pomoći obiteljima s djecom. Ista vlada je 9. rujna osigurala 400.000 KM za područja pogođena zemljotresom u travnju 2022. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je 22. rujna najavila dodatnu socijalnu pomoć od 100 KM za nezaposlene. Dana 30. rujna vlada Republike Srpske je najavila izdvajanje od 109.9 miliona KM za socijalne programe za najugroženije stanovništvo tijekom mjeseca rujna.

također promovirali projekte javne infrastrukture kao partijska dostignuća, uključujući i na internetu.⁵⁵ Nadalje, ODIHR IPM je primila vjerodostojne navode o slučajevima o vršenju pritiska na zaposlenike javnog sektora da sudjeluju u predizbornim događajima vladajućih ili da se ne uključe u aktivnosti oporbe.⁵⁶ Sukladno obvezama i opredjeljenjima OESS-a, ovo izaziva zabrinutost u pogledu jednakih uvjeta i sposobnosti birača da daju svoj glas bez straha od odmazde.⁵⁷

Kako bi se spriječilo vršenje pritiska na birače od strane javnih službenika i kandidata, nadležne vlasti treba da poduzmu brze i efikasne korake da istraže takve navode i bilo kakvu zlouporabu administrativnih resursa, te da budu proaktivni u odvrćanju od takvih praksi.

Pristupi političkih stranaka razvoju i promociji žena kandidata značajno su se razlikovali, ali su općenito bili nedovoljni.⁵⁸ Izuzev dvije kandidatkinje za hrvatske i srpske članove Predsjedništva BiH i jedne kandidatkinje za Predsjedništvo Republike Srpske, žene su rijetko imale istaknutu ulogu ili jednako vrijeme za govor na većini političkih skupova koje je promatrala ODIHR IPM; žene su činile 40 posto nazočnih na tim političkim skupovima. Dugotrajni rodni stereotipi bili su prisutni u kampanji.⁵⁹ Kandidatkinje su često bile meta vrijeđanja i ismijavanja na internetu.⁶⁰ Neke od njih su bile meta seksualiziranih napada na ovim portalima. Nekoliko kandidatkinja opisalo je promatračima ODIHR IPM-a svoje osobno iskustvo s online i unutarstranačkim uznemiravanjem.

Kako bi se podstaklo aktivno sudjelovanje žena u javnom i političkom životu, vlasti na svim razinama treba da učine sveobuhvatne pravne, institucionalne i obrazovne napore kako bi se suprotstavili postojećim rodnim stereotipima o ulozi žena i muškaraca u politici. Treba izvršiti detaljnu procjenu utjecaja zahtjeva rodni kvota na izbor žena na funkcije na svim razinama.

⁵⁵ Projekti javne infrastrukture započeti su ili promovirani tijekom razdoblja kampanje i za vrijeme predizborne šutnje. Na primjer, dana 1. listopada, g. Dodik i Željka Cvijanović, predsjednik Republike Srpske i kandidatkinja za srpskog člana Predsjedništva BiH, obišli su gradilišta na kampusu sveučilišta u Banjoj Luci i obećali da će se radovi nastaviti. Isti dan je rukovodstvo HDZ BiH obišlo izgradnju centra za edukaciju i obuku u Zapadnohercegovačkoj županiji. Stav 5.1.3 [Zajedničkih smjernica ODIHR-a i Venecijanskog povjerenstva iz 2016. godine za sprečavanje i odgovor na zlouporabu administrativnih resursa tijekom izbornih procesa](#) propisuje da “pravni okvir bi trebao navesti da se tijekom kampanje ne smiju pojaviti veće objave povezane s (...) određenom strankom ili kandidatom.”

⁵⁶ Ovakve tvrdnje pojavile su se u nekoliko općina. Na primjer, u Banjoj Luci, Foči i Doboju. Nadalje, ravnateljica bolnice u Banjoj Luci je SIP 23. septembra kaznilo s 10.000 KM, a njegovu stranku SNSD s 5.000 KM zbog, između ostalog, uključivanja javnih zaposlenika u predizborne aktivnosti tijekom radnog vremena. Dana 30. rujna sud je poništio odluku SIP-a na osnovu toga da ravnateljjev govor nije favorizirao nijednu političku stranku, već je pohvalio vladu za njena dostignuća.

⁵⁷ Stav 7.7 [Kopenhagenskog dokumenta OESS-a](#) iz 1990. godine zahtijeva da se “politička kampanja vodi u poštenoj i slobodnoj atmosferi u kojoj niti administrativne radnje, nasilje ni zastrašivanje ne sprječavaju stranke i kandidate da slobodno iznose svoja stajališta i kvalifikacije, niti sprječavaju birače da ih saznaju i raspravljaju o njima ili da ih proglase njihov glas bez straha od odmazde”.

⁵⁸ Prema [Polaznoj studiji UN Women – UNDP o barijerama političkom učešću žena](#) iz 2019. godine, one stranke koje navode načelo rodne ravnopravnosti u internim stranačkim dokumentima i koje imaju interne stranačke strukture za žene “nemaju resurse potrebne za aktiviranje ambicioznih žena u politiku”. [Opća preporuka CEDAW br. 23](#) nalaže da državne stranke trebaju osigurati da “žene imaju pravo na puno sudjelovanje i zastupljenost u formuliranju javnih politika u svim sektorima i na svim razinama.” Članak 191c [Pekinske deklaracije i platforme za djelovanje](#) propisuje da političke stranke treba da “razmotre uključivanje rodni pitanja u svoju političku agendu i poduzmu mjere kako bi osigurale ravnopravno sudjelovanje žena i muškaraca u rukovodstvu političkih stranaka.”

⁵⁹ Izborni zakon zabranjuje promoviranje na način koji muškarce i žene predstavlja “na stereotipan i uvredljiv ili ponižavajući način”. Iako promatrači ODIHR IPM-a nisu primijetili da kandidati koriste uvredljive i negativne rodne stereotipe u predizbornim kampanjama, kandidatkinje su često hvaljene zbog svoje fizičke ljepote i uspjeha kao supruge i majke. Za razliku od muških kandidata za predsjedništva, kandidatkinje su rijetko bile u fokusu video-spotova za kampanje.

⁶⁰ Ponižavajući i uvredljivi stereotipi o ženama koji se pojavljuju na anonimnim blogovima i online portalima identificirani su u [istraživanju](#) Mediacentra Sarajevo. Vidjeti i stav 29 [Zaključnih zapažanja na šesti periodični CEDAW izvještaj BiH](#).

Samo 43 od 613 kandidacijskih lista (otprilike 7 posto) premašilo je minimalni broj žena (40 posto) propisan zakonom. Žene su bile na čelu 135 lista (22 posto). Međutim, više od polovine tih lista bile su liste sa jednim kandidatom.⁶¹ Nekoliko većih stranaka nije imalo žene na čelu svojih lista.⁶² Rodne kvote i zahtjevi o raspoređivanju kandidata na listama nisu bili u potpunosti djelotvorni: žene čine tek 19 posto (8 od 42) novoizabranih poslanika u ZD BiH, 28 posto (27 od 98) u ZD FBiH i 25 posto (21 od 83) u NS RS. Na mjesto srpskog člana Predsjedništva BiH izabrana je žena.⁶³

Političke stranke treba da poduzmu efikasne mjere za identifikiranje i prevazilaženje rodno zasnovanih prepreka za žene kandidate, uključujući preispitivanje trenutnih unutarstranačkih praksi koje ograničavaju efikasniju zastupljenost žena unutar stranačkih struktura i na pozicijama kandidata.

Izuzev jednog istaknutog kandidata SDP-a iz romske zajednice za ZD BiH, kandidati koji pripadaju nacionalnim manjinama nisu bili istaknuti u kampanji. ODIHR IPM nije prijavila niti zabilježila diskriminatornu retoriku protiv nacionalnih manjina.

Većina političkih stranaka nije uključila pitanja koja se posebno tiču osoba s invaliditetom u svoje programe. Oko 56 posto mjesta gdje su se održavale kampanje a koje je posjetila ODIHR IPM nisu imala posebno prilagođen pristup osobama s invaliditetom.⁶⁴ Organizacije koje predstavljaju osobe s invaliditetom izrazile su zabrinutost MIPM-u da većina političkih stranaka dijeli opći nedostatak svijesti društva o njihovim pravima i mogućnostima, kao i obvezama Bosne i Hercegovine prema međunarodnim obvezama u vezi s ljudskim pravima

Stranke i kandidati su se u velikoj mjeri oslanjali na društvene mreže kako bi promovirali poruke svoje predizborne kampanje.⁶⁵ Primjenjivost propisa o kampanji na društvene mreže, uvedena zakonskim izmjenama iz 2022. godine, doprinijela je pažljivijem pristupu onome što većina zainteresiranih strana, uglavnom visoki stranački dužnosnici, objavljuje na internetu. Kandidati su koristili svoje naloge na društvenim mrežama za najavu događaja i prikazivanje video spotova, govora i predizbornih skupova. Sadržaj na internetu je u velikoj mjeri odražavao događanja kampanje koja su osobno vodili kandidati koje je pratila ODIHR IPM. Česte posjete inozemnih zvaničnika Bosni i Hercegovini, kao i posjete državnih i entitetskih zvaničnika inozemstvu konstantno su imale veliku pažnju na društvenim mrežama i često su reakcije bile podijeljene.⁶⁶ Kandidati su se često međusobno optuživali da djeluju kao agenti strane sile ili da su plaćenici stranih vlada. Medijski promatrači i platforme za provjeru činjenica

⁶¹ U utrci za ZD BiH, 5 lista (3 posto) premašilo je kvotu za žene od 40 posto. Žene su bile na čelu 38 od 186 lista (21 posto). U utrci za ZD FBiH, 23 liste (12 posto) premašile su kvotu za žene od 40 posto. Žene su bile na čelu 44 od 189 lista (23 posto). U utrci za NS RS, 15 lista (6 posto) premašilo je minimalni broj žena propisan zakonom. Žene su bile na čelu 53 od 238 lista (22 posto).

⁶² U Federaciji Bosne i Hercegovine, žene nisu bile na čelu lista DF-a, SDP BiH, Narodnog europskog saveza, HDZ 1990 i SBB BiH za PD BiH. U Republici Srpskoj, žene nisu bile na čelu lista SNSD-a, SDS-a, DNS-a ili Socijalističke partije-Petar Đokić za NS RS ili PD BiH.

⁶³ Odluka Vijeća ministara OEES-a br. 7/09 o Učešću žena u političkom i javnom životu poziva države učesnice da "ohrabre sve političke aktere da promoviraju ravnopravno sudjelovanje žena i muškaraca u političkim strankama s ciljem postizanja bolje rodno uravnotežene zastupljenosti na izabranim javnim funkcijama na svim razinama odlučivanja." Odluka također poziva da se "poduzmu neophodni koraci za uspostavljanje, gdje je to prikladno, efikasnih nacionalnih mehanizama za mjerenje jednakog učešća i zastupljenosti žena."

⁶⁴ Nijedan prevoditelj znakovnog jezika nije bio prisutan ni na jednom skupu koji je promatrala ODIHR IPM. Od naloga stranaka i kandidata koje je ODIHR IPM pratila na društvenim mrežama, otprilike polovica njih su titlovali videozapise kampanje.

⁶⁵ Tijekom zvaničnog razdoblja kampanje, ODIHR IPM pratila je online aktivnosti 14 političkih stranaka, 17 kandidata na državnoj i entitetskoj razini, te 7 influencera na Facebooku i Twitteru. SNSD i g. Dodik bili su najaktivniji na društvenim mrežama, objavljujući 11-20 puta dnevno na Twitter i Facebook naloge g. Dodika.

⁶⁶ Među njima je posjeta predsjednika Turske Sarajevu 6. rujna, rasprava čelnika država zapadnog Balkana o pitanjima u vezi sa Bosnom i Hercegovinom na Samitu Brdo-Brijuni 12. rujna, posjeta predsjednika Hrvatske Jajcu 13. rujna, posjeta predsjednika Srbije 15. rujna, te razgovor tijekom sastanka g. Dodika i predsjednika Ruske federacije 20. rujna.

redovito su izvještavali o slučajevima dezinformacija te su pružali edukaciju o medijskoj pismenosti u vezi s izborima.⁶⁷

X. FINANCIRANJE IZBORNE KAMPANJE

Financiranje izborne kampanje prvenstveno je regulirano Izbornim zakonom, zakonima Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta o financiranju političkih stranaka, a dopunjeno je propisima SIP-a. Sve u svemu, regulatorni okvir nije u potpunosti koherentan i dosljedan, što umanjuje učinkovitost postojećih propisa i njihove provedbe.⁶⁸ U siječnju 2022. godine, SIP je obnovilo pravila o postupcima izvješćivanja o financiranju kampanje i uvela propise kojima su ispunjene neke od prethodnih preporuka ODIHR-a i GRECO-a, uključujući one o obveznom korištenju namjenskih bankovnih računa za troškove kampanje. Druge ključne preporuke ODIHR-a i GRECO-a su ipak ostale neispunjene, uključujući one koje se odnose na reviziju primjenjivih odredbi i jačanje kapaciteta SIP-ovog odjela za reviziju.⁶⁹

Političke stranke imaju pravo na godišnja javna sredstva koja se mogu koristiti u svrhu financiranja predizborne kampanje.⁷⁰ Redovite aktivnosti stranaka također se mogu financirati iz vlastitih sredstava kao i iz donacija fizičkih i pravnih lica.⁷¹ Zakonom su zabranjeni krediti i donacije iz određenih izvora, uključujući državne i javne subjekte, privatna poduzeća koja imaju ugovor o javnim nabavkama u tekućoj godini u iznosu većem od 10.000 KM, anonimne i većinu inozemnih izvora. Međutim, zbog ograničenih kapaciteta SIP-a, ne postoji učinkovit mehanizam za provjeru poštivanja ovih zabrana.⁷²

Politički subjekti mogu potrošiti do 0,30 KM po registriranom biraču u svakoj izbornoj utrci u kojoj sudjeluju. Mnogi sugovornici MIPM-a smatraju da je gornja granica previsoka za izbore na državnoj i entitetskoj razini, i neki smatraju da su rashodi većine kandidata za izbore na državnoj i entitetskoj razini ostali daleko ispod praga.⁷³

SIP ima mandat za nadzor nad financiranjem političkih stranaka i kampanja. Prema zakonu, političke stranke su dužne podnijeti godišnja financijska izvješća SIP-u. Nadalje, svi kandidati moraju podnijeti

⁶⁷ Platforma za provjeru činjenica *Raskrinkavanje* identificirala je portale koji manipulativnim sredstvima hvale jednu političku opciju i napadaju njene protivnike. *Istinomjer* je omogućio live blog za provjeru činjenica posvećen online, televizijskim i tiskanim vijestima vezanim za izbore. Od početka zvanične kampanje, identificirana je 31 "neistina", jedna "poluistina" i jedna "neutemeljena tvrdnja". Vidjeti i studiju UNESCO-a i Mediacentra Sarajevo [Regulacija štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini](#) iz svibnja 2022. godine i studiju Europskog parlamenta [Mapiranje lažnih vijesti i dezinformacija na zapadnom Balkanu](#) iz 2021. godine.

⁶⁸ Na primjer, doprinosi i krediti iz inozemnih izvora su izričito odobreni Izbornim zakonom, ali se ne spominju u Zakonu o financiranju političkih partija na listi dozvoljenih izvora financiranja političkih partija. Izravno javno financiranje izbornih kampanja obezbjeđuje se u Republici Srpskoj i Brčko distriktu: u Republici Srpskoj relevantna sredstva dobivaju svi registrirani politički subjekti, dok u Brčko distriktu samo političke stranke.

⁶⁹ Vidjeti [Dodatak](#) GRECO Drugom izvješću o usklađenosti o financiranju političkih stranaka iz 2020. godine.

⁷⁰ Političke stranke imaju pravo na financiranje iz državnog, entitetskih, županijskih i općinskih proračuna na godišnjoj osnovi.

⁷¹ Na godišnjoj osnovi, fizičko lice može donirati u iznosu do 10.000 KM, član stranke do 15.000 KM, a pravno lice do 50.000 KM.

⁷² Prema stavu 268 [Smjernica ODIHR-a i Venecijanskog povjerenstva o regulaciji političkih stranaka](#), "zakonodavstvo će uključivati smjernice o tome kako se pozornost relevantnih nadzornih tijela može skrenuti na kršenje ključnih zakona, koje su ovlasti za istragu tim tijelima date, kao i raspon primjenjivih sankcija. Bez takvih istraživačkih ovlasti malo je vjerojatno da će agencije imati sposobnost da efikasno provedu svoj mandat. Adekvatna financijska sredstva i resursi su neophodni i da bi se osiguralo pravilno funkcioniranje i rad nadzornog tijela."

⁷³ Prema [preliminarnim nalazima](#) Transparency International o potrošnji u kampanji od 29. rujna, političke stranke su ukupno potrošile 9,6 miliona KM na bilborde, reklame u medijima i Facebook oglašavanje, kao i na predizborne skupove. Najveće iznose navodno su potrošili SNSD (1,6 miliona KM) i SDA (1,5 miliona KM), zatim PDP i SDP koji su potrošili po 600.000 KM.

jedno predizborno izvješće prije nego što ih SIP potvrdi kao političke subjekte i jedno izvješće u roku od 30 dana od objave konačnih rezultata izbora.⁷⁴ Suprotno međunarodnoj dobroj praksi i unatoč prethodnoj preporuci ODIHR-a, kandidati nisu dužni podnijeti privremeno financijsko izvješće prije dana izbora.⁷⁵

Propis SIP-a iz siječnja 2022. godine nalaže da je SIP dužno objaviti izvješća o financiranju kampanje u roku od 30 dana od primanja istih. Međutim, ne postoji rok za SIP da izvrši reviziju izvješća o financiranju kampanje ili objavi zaključke revizije. Zbog nedostatka resursa, SIP nije bilo u mogućnosti pratiti stvarne troškove kampanje i u velikoj mjeri se oslanjalo na izvješća građana i organizacija civilnog društva kako bi otkrila moguća kršenja pravila. Pored toga, SIP je obavijestilo ODIHR IPM da su učinkovitost i blagovremenost njegovih pregleda i revizijskih postupaka ozbiljno narušeni njegovim ograničenim financijskim resursima i nedostatkom osoblja.

Kapacitet Središnjeg izbornog povjerenstva treba ojačati kako bi učinkovito nadziralo i istraživalo operacije financiranja kampanje. Središnje izorno povjerenstvo treba imati zakonsku obvezu da blagovremeno izvrši reviziju svih financijskih izvješća političkih stranaka i kandidata i na vrijeme objavi rezultate takvih revizija.

SIP može izreći sankcije za nepravilnosti i dužno je prijaviti svaku sumnju na financijska kaznena djela agencijama za provođenje zakona.⁷⁶ Nadalje, SIP može zabraniti političkim strankama sudjelovanje na narednim izborima ili zatražiti od nadležnog suda da odjavi stranke zbog nepodnošenja redovitih izvješća i financijskih izvješća o kampanji.⁷⁷ Ipak, čini se da su novčane kazne za financijske prekršaje nemaju efekt odvraćanja, što je u suprotnosti s međunarodnom dobrom praksom i prethodnim preporukama ODIHR-a i GRECO-a.⁷⁸ Predstavnici manjih političkih stranaka izrazili su zabrinutost ODIHR IPM-u da sankcije nisu srazmjerne dobiti stečenoj kršenjem propisa, što može biti prednost za dobro etablirane stranke.⁷⁹ Općenito, mnogi sugovornici ODIHR IPM-a, uključujući političke stranke i kandidate, izrazili su sumnju u transparentnost financiranja političkih stranaka i kampanja i odgovornost za financijske prekršaje.

Kako bi se povećala transparentnost financiranja kampanje i odgovornost za financijske prekršaje, regulatorni okvir bi trebao propisati srazmjerne sankcije i sankcije sa efektom odvraćanja za kršenja propisa.

⁷⁴ Predizborno financijsko izvješće je preduvjet za registraciju političkih subjekata i obuhvata prihode i rashode u posljednja tri mjeseca. Postizborno izvješće obuhvata prihode iz kampanje (sve novčane i nenovčane prihode) i rashode od dana registracije do dana objavljivanja izbornih rezultata. Nepodnošenje postizbornog izvješća može dovesti do prestanka mandata.

⁷⁵ Vidjeti stav 261 Smjernica ODIHR-a i Venecijanskog povjerenstva o regulaciji političkih stranaka.

⁷⁶ Od siječnja do listopada 2022. godine, SIP je tužiteljstvu prosljedila informacije o sumnjama na kršenja zakona od strane 18 političkih stranaka.

⁷⁷ U 2021. godini SIP je izreklo administrativne sankcije za 53 političke stranke, uglavnom vezane za rashode koji nisu izvršeni u skladu sa programom i statutom stranke, a za 14 stranaka zabranila je sudjelovanje na izborima 2022. godine zbog nepodnošenja prethodnih financijskih izvješća.

⁷⁸ Vidjeti stavove 272-274 Smjernica ODIHR-a i Venecijanskog povjerenstva o regulaciji političkih stranaka.

⁷⁹ Izborni zakon propisuje maksimalnu kaznu u iznosu od 30.000 KM za izborne prekršaje, a novčane kazne za financijske prekršaje političkih stranaka i kandidata iznose od 500 do 10.000 KM. Članak 16 [Preporuke Rec\(2003\)4 Komiteta ministara državama članicama o zajedničkim pravilima protiv korupcije u financiranju političkih stranaka i izbornih kampanja](#) određuje da “države trebaju zahtijevati (...) da izborne kampanje budu predmet učinkovitih, proporcionalnih sankcija i sankcija sa efektom odvraćanja.”

XI. MEDIJI

A. MEDIJSKO OKRUŽENJE

Medijsko okruženje je fragmentirano i snažno podijeljeno po etničkim i političkim linijama. Većina sugovornika ODIHR MIPM-a napomenula je da nedovoljno razvijeno tržište oglašavanja onemogućava financijsku održivost za većinu medijskih kuća. Tržištem oglašavanja uglavnom dominiraju korporacije u državnom vlasništvu, kojima često upravljaju članovi političkih stranaka, a rezultat toga je izravna ili neizravna politička kontrola nad mnogim medijskim kućama. Zakonodavstvo ne osigurava transparentnost vlasništva nad medijima, što je u suprotnosti s dobrom međunarodnom praksom i prethodnim preporukama ODIHR-a.⁸⁰

Javni RTV servis pružaju Radio-televizija Bosne i Hercegovine (BHRT) na državnoj razini i Radio-televizija Federacije Bosne i Hercegovine (FTV) i Radio-televizija Republike Srpske (RTRS) na entitetskoj razini. Upravne odbore javnih emitera biraju odgovarajući državni ili entitetski parlamenti.⁸¹ Financiraju se uglavnom putem RTV takse koju prikupljaju entitetski emiteri i dijele sa BHRT. Tijekom posljednjih deset godina, unatoč zakonskim obvezama, RTRS ne doznačuje sredstva BHRT-u, što je ostavilo emiter u značajnom deficitu.⁸² Kako je trenutno primijenjen, sustav financiranja i imenovanje članova upravnih odbora javnih emitera ne jamči stabilno financiranje i uređivačku neovisnost.⁸³

Kako bi se povećao obim informacija dostupnih biračima i promoviralo uravnoteženo i nepristrano izvještavanje u informativnim emisijama i emisijama o aktualnim dešavanjima, javnim RTV servisima treba osigurati stabilan sustav financiranja.

Mnogi sugovornici MIPM-a su izrazili zabrinutost zbog povećanog broja cyber-napada usmjerenih na infrastrukturu istaknutih medijskih kuća⁸⁴ i zbog verbalnih prijetnji i napada političara na novinare, u većini slučajeva putem interneta.⁸⁵ Ove prakse su tijekom proteklih godina osudili predstavnik OEES-a za slobodu medija (RFoM) i Europska komisija.⁸⁶ Iako je nekoliko sugovornika ODIHR IPM-a

⁸⁰ Članak 4.1 [Preporuke](#) Vijeća Europe CM/Rec (2018)1 Smjernica Odbora ministara o medijskom pluralizmu i transparentnosti vlasništva medija poziva države članice da “promiču režim transparentnosti medija koji osigurava javnu dostupnost i pristup točnim, ažuriranim podacima o izravnom i stvarnom vlasništvu medija”.

⁸¹ Parlament Federacije Bosne i Hercegovine od 2012. godine nije u mogućnosti da bira članove upravnog odbora FTV-a. Kao rezultat toga, što znači da je sadašnjem direktoru FTV-a istekao mandat.

⁸² BHRT je obavijestila ODIHR IPM da akumulirano dugovanje RTRS-a prema BHRT-u iznosi više od 65 miliona KM. Spor između BHRT-a i RTRS-a trenutno razmatra Okružni sud u Banjoj Luci.

⁸³ Kako je navedeno u [Izvješću Europske komisije za Bosnu i Hercegovinu iz 2021. godine](#), “Politički utjecaj na javne emitere i dalje postoji, a njihova financijska održivost nije osigurana. Zakon o javnom radio-televizijskom sustavu ostaje nepromijenjen, a entitetsko zakonodavstvo još uvijek nije usklađeno sa ovim zakonom”. U odjeljku C, [Mišljenje Europske komisije](#) iz 2019. godine o aplikaciji Bosne i Hercegovine za članstvo u EU identificira kao ključni prioritet “osiguranje financijske održivosti javnog RTV sustava”. [Izvješće Europske komisije iz 2022. godine](#) (str. 30) navodi da Bosna i Hercegovina nije napravila nikakav napredak u garantiranju slobode izražavanja, što, između ostalog, zahtijeva osiguranje financijske održivosti javnog RTV sustava. Stav 16 [Općeg komentara UN HRC-a br. 34](#) na ICCPR poziva države članice da “osiguraju da javni radio-televizijski servisi rade na neovisan način, (...) jamče njihovu neovisnost i uređivačku slobodu, [i] obezbjeđuju financiranje na način koji ne potkopava njihovu neovisnost”.

⁸⁴ Misija OEES-a u Bosni i Hercegovini je [izrazila zabrinutost](#) da su 21. srpnja 2022. Facebook stranica 6uka.com, ugledne web stranice u Republici Srpskoj, te [2. rujna](#) Facebook stranica lista *Dnevni avaz* bile meta hakeraških napada. Mostarski emiter *Herceg-Bosna* obavijestio je ODIHR IPM da su cyber napadi uzrokovali djelomično uništenje njihove arhive.

⁸⁵ Konkretno, medijsko udruženje *BH Novinari* obavijestilo je ODIHR IPM da je pružilo pomoć u 30 slučajeva napada, prijetnji i pritisaka na novinare kao i medije u Bosni i Hercegovini u prvih devet mjeseci 2021. godine.

⁸⁶ [Izvješće Europske komisije o Bosni i Hercegovini iz 2021. godine](#) u sekciji 2.2.1, napominje da “visokopozicionirani političari pribjegavaju javnim napadima i omalovažavajućim izjavama na račun novinara, analitičara i zaposlenih u medijima, a posebice žena. Vlasti i dalje umanjuju značaj ovog pitanja, a javne institucije ne prikupljaju podatke o prijetnjama i napadima na novinare i zaposlene u medijima”. Vidjeti i zajedničke izjave OEES RFoM i čelnika Misije OEES-a u Bosni i Hercegovini od [24. rujna 2021. godine](#) i [27. svibnja 2021. godine](#).

ocijenilo pozitivnim uspostavljanje fokalne tačke u Županijskom Tužiteljstvu Sarajevske Županije za prijavu prekršaja u vezi s medijima, njena nadležnost je ograničena na županiju. Tijekom kampanje, ODIHR IPM zabilježila je nekoliko slučajeva zastrašivanja i uznemiravanja, koji nisu detaljno istraženi, što je doprinijelo atmosferi nekažnjivosti.⁸⁷

Vlasti treba da pojačaju efikasnu zaštitu novinara od prijetnji i zastrašivanja. Treba razmotriti jačanje kapaciteta organa za provođenje zakona kako bi se osigurala brza istraga slučajeva vršenja pritiska na novinare i medijske kuće, uključujući i kada se takav pritisak vrši putem interneta.

B. PRAVNI OKVIR

Državni i entitetski ustavi osiguravaju slobodu govora. Iako su kleveta i uvreda dekriminalizirane, zakonodavstvo ne definira jasno klevetu, niti nameće gornju granicu novčane naknade za klevetu.⁸⁸ Mnogi sugovornici MIPM-a vide nedavne slučajeve klevete protiv novinara kao sredstvo za odvracanje od izvještavanja o pitanjima od javnog značaja.⁸⁹

Zakonodavstvo treba izmijeniti kako bi se dala jasna definicija klevete, izvršila revizija sankcija za klevetu kako bi se osigurao srazmjeran i razuman pravni lijek, i osigurale mjere zaštite od zlouporabe zakona o kleveti.

Iako zakon predviđa minimalne garancije za pristup informacijama, sugovornici ODIHR IPM-a tvrde da je zakonski rok od 15 dana za vlasti da odgovore na zahtjeve za informacijama pretjerano dug i da vlasti često daju nedostatne ili formalističke odgovore.⁹⁰

Vlasti treba da budu proaktivne u objavljivanju informacija od javnog značaja, uključujući one koje se odnose na izbore, u javnom domenu. Pristup takvim informacijama treba biti jednostavan, brz, učinkovit i praktičan, te omogućiti širok spektar upita. Zahtjeve za informacijama treba brzo razmotriti; svako odbijanje treba imati jasno obrazloženje.

Medijsko praćenje predizborne kampanje regulirano je Izbornim zakonom i dopunjeno propisom SIP-a usvojenim u svibnju 2022. godine. Elektronički mediji moraju poštivati načela pravednosti i nepristranosti. Javni mediji moraju osigurati svim kandidatima tri minute besplatnog emitiranja po jednakoj osnovi tijekom cijelog razdoblja kampanje. Sukladno zakonskim odredbama, politički subjekti

⁸⁷ Tako je 15. rujna ekipa BN televizije napadnuta od strane aktivista SNSD-a prilikom snimanja nepropisno postavljenih mobilnih reklamnih panoa. Dana 12. rujna, kandidat SDA je na Facebooku dao uvredljive [komentare](#) protiv novinara, kao odgovor na njegovo satirično portretiranje drugog kandidata SDA.

⁸⁸ Zakoni oba entiteta široko definiraju klevetu kao nanošenje štete nečijem ugledu širenjem neistinite činjenice trećoj strani. Stav 17 [Rezolucije PACE br. 1577 \(2007\)](#) poziva države članice da definiraju koncept klevete precizno u svojim zakonodavstvima kako bi se “izbjegla proizvoljna primjena zakona i osiguralo da građansko pravo pruža efikasnu zaštitu dostojanstva osoba pogođenih klevetom”. Dodik je 31. listopada [podstakao](#) uvođenje krivičnih sankcija za klevetu i uvredu u Republici Srpskoj.

⁸⁹ Na primjer, u srpnju 2021. godine, internetskoj stranici *Žurnal*, Gradski sud u Sarajevu naložio je da plati 170.000 KM (oko 86.000 EUR) na ime naknade štete zbog klevete. U 2020. godini Linija za pomoć novinarima [zabilježila je](#) 289 aktivnih slučajeva klevete. Prema studiji [safejournalists.net](#), oko 80 posto takvih tužbi podnijeli su politički zvaničnici i ravnatelji javnih ustanova. Stav 47 [Općeg komentara br. 34](#) na ICCPR nalaže da “države ugovornice treba da postave razumna ograničenja na zahtjev da optuženi nadoknadi troškove uspješne stranke”. Stav 2.4.2 [Preporuke](#) CoE CM/Rec (2016) 5 Odbora ministara o slobodi interneta poziva države članice da osiguraju da zakoni o kleveti “ne nameću pretjerane novčane kazne (...) nerazmjerne naknade štete ili pravne troškove”.

⁹⁰ Na primjer, Transparency International je [obavijestio](#) ODIHR IPM da je od 578 zahtjeva za informacijama upućenih u 2021. godini različitim javnim institucijama, dobio odgovore u zakonskim rokovima samo u 321 slučaju. Stav 19 [Općeg komentara br. 34](#) na ICCPR nalaže da “da bi se ostvarilo pravo na pristup informacijama, države ugovornice treba da budu proaktivne u stavljanju u javni domen vladine informacije od javnog interesa. Države ugovornice treba da ulože sve napore da osiguraju lak, brz, efikasan i praktičan pristup takvim informacijama”. Vidjeti također [Konvenciju](#) Vijeća Europe o pristupu službenim dokumentima (Tromsø konvencija).

mogu kupiti najviše 30 minuta plaćenog vremena tjedno kod javnih emitera, a najviše 60 minuta kod privatnih. Većina glavnih kandidata su iskoristili ovu priliku.⁹¹

Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) regulator je elektroničkih medija s mandatom rješavanja prigovora povezanih s medijima i primjene sankcija za kršenja.⁹² Unatoč prethodnim preporukama ODIHR-a, RAK nije provodila medijski nadzor tijekom kampanje te zbog toga nije mogla provoditi aktivan nadzor BROADCAST medija i reagirala je samo na prigovore. Zakon ne propisuje jasne rokove za rješavanje prigovora povezanih s medijima, ograničavajući tako pravo na djelotvoran pravni lijek.⁹³ RAK je obavijestila ODIHR IPM da je riješila 12 prigovora u vezi sa izborima, izdajući 1 upozorenje televizijskoj stanici zbog toga što nije pozvala jednu političku stranku na debate, a odbacivši ostalih 11 prigovora.

C. NALAZI PRAĆENJA MEDIJA

Prema rezultatima praćenja medija ODIHR IPM-a, izvještavanje o kampanji je bilo značajno ograničeno i pružilo je biračima samo djelomične informacije, čime je znatno smanjena njihova mogućnost da donesu odluke na bazi potpunih informacija.⁹⁴ Konkretno, javni emiter *TV BHT-1* i privatna *Nova TV* dodijelili su samo 15 odnosno 16 minuta emitiranja u udarnom terminu za sve kandidate zajedno.

Javni emiter *FTV* i privatni *Hayat* bili su vidno kritični prema SNSD-u dodijelivši toj stranici 48 odnosno 34 posto ukupnog izvještavanja o političkim strankama, uglavnom neutralnog i negativnog tona. Dok je *FTV* oskudno i neutralno izvještavala o drugim glavnim kandidatima, *Hayat* je podržavao SDA dodijelivši toj stranci oko 21 posto takvog izvještavanja, uglavnom pozitivnog i neutralnog tona. U okviru svojih redovnih vijesti i emisija o aktualnim dešavanjima, privatni emiter *N1* se fokusirao na glavne političke stranke, izvještavajući o njima uglavnom neutralno, a povremeno kritizirajući SDA i SNSD.⁹⁵

Javni emiter *RTRS* pokazao je jasnu pristranost u korist SNSD-a dodijelivši toj stranci 44 posto izvještavanja o političkim strankama u okviru redovnih vijesti, pretežno pozitivnog tona, te oštro kritizirajući PDP i SDS koji su dobili 22 odnosno 11 posto takvog izvještavanja. U svom izvještavanju o predsjedničkim kandidatima za Republiku Srpsku, i *RTRS* i *BN* su najveći dio izvještavanja posvetili g. Dodiku (SNSD), 53 odnosno 62 posto, dok je gđa Trivić (PDP-SDS) dobila 45 odnosno 37 posto izvještavanja. Dok je *RTRS* o g. Dodiku izvještavala uglavnom pozitivno, izvještavanje o gđi Trivić bilo je uglavnom negativno. Nasuprot tome, na *BN*-u se o g. Dodiku izvještavalo uglavnom negativno, dok se o gđi Trivić izvještavalo na pozitivan ili neutralan način. *RTRS* je u izvještavanju o kandidatima za državno predsjedništvo iskazala jasnu potporu kandidatkinji SNSD-a gđi Cvijanović i kritizirala kandidata SDS-a Mirka Šarovića, dok je *BN* televizija podržala g. Šarovića i kritizirala gđu Cvijanović. Ostali praćeni emiteri uglavnom su se suzdržavali od izvještavanja o kandidatima za državno predsjedništvo.

⁹¹ SNSD se 1. listopada žalila SIP-u i Regulatornoj agenciji za komunikacije (RAK) da je tijekom posljednjeg tjedna kampanje na *BN TV* ukupno trajanje plaćenih političkih reklama koje promoviraju gospodu Trivić premašilo zakonom dozvoljenih 60 minuta tjedno. SIP je 7. listopada prosljedilo slučaj RAK-u bez da ga je razmotrilo; RAK je 28. studenog razmotrila i odbila žalbu.

⁹² RAK-om upravlja generalni direktor, kojeg imenuje i nadzire Vijeće RAK-a. Dosadašnjim članovima Vijeća mandat je istekao 2017. godine, ali državni parlament nije imenovao nove članove.

⁹³ Stav 19 Eksplanatornog izvješća o [Kodeksu dobre prakse](#) Venecijanskog povjerenstva iz 2002. navodi da "moraju biti dostupna brza prava na žalbu kako bi se popravila situacija prije izbora".

⁹⁴ U razdoblju između 2. i 30. rujna, tijekom zvaničnog razdoblja kampanje, ODIHR IPM je vršila praćenje medija na dnevnoj osnovi od 18:00 do 24:00 sata. Pratila je tri javne TV stanice: *BHT-1*, *FTV* i *RTRS* i četiri privatne: *BN*, *Hayat*, *N1* i *Nova TV*. ODIHR IPM je također vršila je praćenje tiskanih medija (*Dnevni Avaz*, *Dnevni list*, *Nezavisne* i *Oslobođenje*), kao i web stranica (*klix.ba*, *mondo.ba* i *bljesak.info*).

⁹⁵ *N1* je izgubio oko 215.000 potencijalnih gledatelja kada ga je državni pružatelj audio-vizualnih sadržaja BHTelekom isključio iz svoje mreže dan prije početka kampanje, pošto nisu uspjeli da se dogovore oko naknade za emitiranje sadržaja *N1*. *N1* i oporbene političke stranke ocijenile su ovo isključenje politički pristranim.

Javni emiteri su tijekom kampanje ispoštovali zakonsku obvezu da svakom kandidatu ustupe besplatno emitiranje. Međutim, takvo emitiranje bilo je osigurano izvan udnog termina, što je značajno ograničilo potencijalnu gledanost. Dok su javni i neki privatni emiteri nudili političkim subjektima platformu za predstavljanje svojih stavova kroz debate, mnogi kandidati su odlučili da ne sudjeluju na debatama, dodatno ograničavajući mogućnost birača da donesu odluke na bazi potpunih informacija.

Tiskani i online mediji koje je pratila ODIHR IPM pružili su raznovrsnije izvještavanje o kampanji. Međutim, većina je iskazivala pristranu uređivačku politiku. Konkretno, *Dnevni avaz* je jasno podržao SBB i kritizirao SDA. *Bljesak* i *Dnevni list* su se većim dijelom fokusirali na djelovanje SDA i HDZ-a BiH. *Mondo* i *Nezavisne* uglavnom su se fokusirale na glavne stranke u Republici Srpskoj, izvještavajući o njima uglavnom na pozitivan i neutralan način, iako je SNSD dobila znatno više prostora od ostalih kandidata. *Oslobođenje* je uglavnom neutralno izvještavalo o svim glavnim političkim strankama u Federaciji Bosne i Hercegovine i bilo kritički nastrojeno prema SNSD-u. Slično tome, *klix.ba* je uglavnom izvještavao o glavnim političkim strankama u Federaciji Bosne i Hercegovine na pozitivan i neutralan način, ali je dao vidljivu prednost SDA i NiP-u.

Medijsko izvještavanje o kandidatkinjama, posebice onima iz Federacije Bosne i Hercegovine, odražavalo je ograničenu ulogu žena na političkoj sceni. Iako su žene činile oko 40 posto kandidata za ZD BiH i ZD FBiH, nijedan od praćenih medija sa sjedištem u Federaciji Bosne i Hercegovine nije kandidatkinjama posvetio više od 19 posto izvještavanja kandidatkinjama u informativnim emisijama. Emiteri sa sjedištem u Republici Srpskoj više su izvještavali o kandidatkinjama. *RTRS* i *BN* su dodijelili 39, odnosno 23 posto izvještavanja kandidatkinjama, uglavnom zahvaljujući aktivnim predsjedničkim kampanjama gđe Cvijanović i gđe Trivić.

XII. PRIGOVORI I ŽALBE

Prema zakonu, prigovori u vezi sa povredom izbornih prava i procedura, uključujući formiranje OIP, prijevremenu kampanju i govor mržnje, mogu se podnijeti SIP-u. OIP odlučuju o prigovorima u vezi sa kršenjem kampanje u svojim nadležnostima. Međutim, podjela nadležnosti SIP i OIP koje se tiču prigovora nije uvijek bila dovoljno za izborna povjerenstva, birače i kandidate.⁹⁶ Žalbe na odluke OIP mogu se podnijeti SIP-u, a žalbe na odluke SIP-a podnose se Apelacionom odjeljenju Suda Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Sud).

Prigovori se moraju dostaviti OIP ili SIP-u u roku od 24 sata od učinjene povrede, odluke, radnje ili nečinjenja, a OIP i SIP moraju riješiti prigovore u roku od 48 sati. Žalbe se moraju podnijeti SIP-u ili Sudu u roku od 48 sati, pri čemu SIP ima 48 sati, a Sud 3 dana za rješavanje slučaja. Unatoč prethodnim preporukama ODIHR-a, rokovi za podnošenje i rješavanje prigovora su prekratki, što nije u skladu sa međunarodnom dobrom praksom.⁹⁷ U slučajevima koje je promatrala ODIHR IPM, SIP nije ispoštovalo rokove od 48 sati za rješavanje prigovora i nije riješilo oko 90 prigovora i obavijesti o

⁹⁶ SIP je obavijestilo ODIHR IPM da je preuzelo nadležnost od općinskih izbornih povjerenstava za razmatranje slučajeva koji se odnose na zlouporabu administrativnih resursa otprilike dva tjedna prije dana izbora. SIP je OIP prosljedilo šest prigovora u vezi sa postupcima žrijebanja prilikom formiranja BO. SIP je na dan izbora primilo oko 150 prigovora ili obavijesti o neregularnostima, koje su uglavnom upućene OIP. SIP je 10 prigovora u nadležnosti SIP-a prosljedila Vijeću za tisak Bosne i Hercegovine, samoregulatornom tijelu koje donosi neobavezujuće odluke po prigovorima u vezi sa izvještavanjem o kampanji u tiskanim medijima.

⁹⁷ Sekcija II.3.3.g. Kodeksa dobre prakse Venecijanskog povjerenstva preporučuje da rokovi za podnošenje prigovora i odlučivanje o njima moraju biti "tri do pet dana za svaku u prvom stupnju".

nepravilnostima prije dana izbora.⁹⁸ SIP je kao razlog za ova kašnjenja navelo nedostatak ljudskih resursa.

Kako bi se omogućilo dovoljno vremena za podnošenje i rješavanje prigovora, rokovi bi se mogli uskladiti sa dobrom međunarodnom praksom. Središnje izborno povjerenstvo treba da blagovremeno razmotri sve prigovore i žalbe i da za to bude na odgovarajući način pripremljeno i ima resurse.

Mogućnost podnošenja prigovora i žalbi ograničena je na birače i političke subjekte čija su prava povrijeđena. Javna udruženja, uključujući promatrače izbora, imaju pravni status samo po pitanjima koja se odnose na njihovu akreditaciju. Pozitivno je to što je SIP bilo proaktivna u razmatranju, po službenoj dužnosti, većine informacija o neregularnostima tijekom izbornog razdoblja.

Nakon objave preliminarnih izbornih rezultata, izborni kandidati, grupe od najmanje 50 birača, OIP i promatrači mogu zatražiti ponovno brojanje glasova na određenom biračkom mjestu ili izornoj jedinici. SIP može po službenoj dužnosti poništiti rezultate na biračkom mjestu ili izornoj jedinici ako utvrdi da su nepravilnosti tijekom procesa glasanja ili brojanja mogle utjecati na rezultate. Žalba se može uložiti na odluku SIP-a kojom se utvrđuju izborni rezultati.

Pozitivno je to što su neka OIP i SIP održali značajne rasprave o većini prigovora i žalbi na javnim sjednicama. Ipak, informacije o prigovorima i naknadnim odlukama izbornih povjerenstava nisu javno objavljene, čime se umanjuje transparentnost rješavanja izbornih sporova.⁹⁹ Sud nije vodio javne rasprave o izbornim sporovima i nije javno objavljivao svoje odluke.¹⁰⁰

Da bi se povećala transparentnost i odgovornost, Središnje izborno povjerenstvo i sudovi treba da blagovremeno objavljuju informacije o prigovorima i odlukama vezanim za izbore.

Prije dana izbora, SIP je primilo oko 560 prigovora i 68 žalbi na odluke OIP-a. Od toga se 403 odnosilo na glasanje u inozemstvu, 59 na prijevremenu kampanju, 35 na imenovanje članova biračkih odbora i lažno predstavljanje političkih subjekata u BO, 22 na zabranjeni govor i 35 na zlouporabu administrativnih resursa.¹⁰¹ Od tih prigovora, 90 je odbačeno zbog tehničkih razloga. Među ostalim slučajevima, SIP je odbacilo sedam slučajeva navodne zlouporabe administrativnih resursa zbog odsustva političkih poruka.¹⁰² U 15 slučajeva SIP je izreklo novčane kazne za prijevremenu kampanju, zlouporabu administrativnih resursa i zabranjeni govor. Osim toga, po obavijestima o nepravilnostima SIP je, postupajući po službenoj dužnosti, razmotrilo 60 slučajeva koji se odnose na nepravilnosti kampanje i lažno predstavljanje stranaka u BO i izrekla novčane kazne u 22 slučaja.¹⁰³

Sud je razmotrio oko 360 žalbi na odluke SIP-a o prigovorima, uključujući 273 koje se odnose na registraciju birača za glasanje u inozemstvu, koje su sve odbačene. Ostale žalbe su se odnosile na

⁹⁸ Stav 5.10 Kopenhagenskog dokumenta OESS-a iz 1990. godine navodi da će “svako imati učinkovita sredstva pravne zaštite protiv administrativnih odluka kako bi se zagarantiralo poštivanje temeljnih prava i osigurao pravni integritet.”

⁹⁹ SIP je objavilo pregled prigovora otprilike dva tjedna prije dana izbora i povremeno ga ažurirala. Međutim, SIP je obavijestilo ODIHR IPM da nije moglo pokrenuti planiranu online bazu podataka prigovora i žalbi prije dana izbora zbog nedostatka ljudskih i finansijskih resursa.

¹⁰⁰ Zakon ne garantira javne rasprave. Sud je obavijestio ODIHR IPM da objavljuje samo one odluke za koje smatra da su od javnog interesa.

¹⁰¹ Odlučujući po žalbama na odluke OIP, SIP je poništilo sedam odluka OIP i izreklo novčane kazne u tri slučaja. Prigovori u vezi sa prijevremenom kampanjom su osnovano odbačeni.

¹⁰² Sud je poništio odluku SIP-a o izricanju novčane kazne kandidatu SNSD-a, uz obrazloženje da govor kandidata na otvorenju zdravstvene ustanove u Banjoj Luci nije sadržavao političke poruke.

¹⁰³ SIP je prije dana izbora primilo 95 obavijesti o nepravilnostima, većinom od Transparency Internationala i Pod lupom.

prijevremenu kampanju, zlouporabu administrativnih resursa, govor mržnje i lažno predstavljanje stranačke pripadnosti u BO. Sud je poništio 10 odluka SIP-a.¹⁰⁴

Slučajevi vezani za izbore mogu se uputiti tužitelju ako sadrže elemente kaznenog djela. Prije dana izbora, SIP je tužiteljstvu prosljedilo 25 predmeta koji se uglavnom odnose na kršenje tajnosti glasovanja putem pošte ili kupovinu glasova. Pored toga, SIP je prosljedilo 20 pojedinačnih slučajeva koji se odnose na krivotvorenje potpisa birača koji su se registrirali za glasovanje u inozemstvu. Tužitelji na različitim razinama obavijestili su ODIHR IPM o nejasnoćama u vezi s njihovim nadležnostima u predmetima koji se odnose na izborna kaznena djela u kontekstu istovremeno održanih državnih, entitetskih i županijskih izbora.¹⁰⁵

Sve u svemu, nedostaci u zakonodavstvu, nedostatak garancija transparentnosti i da će zakonski propisani postupak biti proveden, te nedovoljni resursi kojima SIP raspolaže negativno su utjecali na efikasnost rješavanja izbornih sporova. Mnogi sugovornici MIPM-a izrazili su i nedostatak povjerenja u sposobnost izbornih povjerenstava, sudova i tužiteljstava da učinkovito rješavaju izborne sporove i izrazili su zabrinutost glede neovisnosti pravosuđa.¹⁰⁶

XIII. PROMATRANJE IZBORA

Izborni zakon predviđa praćenje svih faza izbornog procesa od strane promatrača koje imenuju organizacije civilnog društva, politički subjekti i međunarodne organizacije. SIP je zaduženo za akreditiranje građana promatrača i međunarodnih promatrača, kao i promatrača iz političkih subjekata za promatranje rada SIP-a, GCB-a i biračkih mjesta u inozemstvu. OIP akreditiraju promatrače iz političkih subjekata za praćenje procesa u odgovarajućim općinama. Izborni zakon propisuje da na dan izbora, samo po jedan promatrač koji dolazi iz političkih subjekata i organizacija građanskog društva može biti nazočan na biračkom mjestu. SIP je dozvolilo da do tri promatrača iz svakog političkog subjekta budu istovremeno nazočna u GCB-u, ali nije proširilo ovo pravo na građane promatrače.

Za ove izbore SIP je pokrenulo online aplikaciju za registraciju promatrača.¹⁰⁷ U inkluzivnom procesu, SIP je akreditiralo 2.648 građana promatrača, 134 promatrača iz političkih subjekata i 938 međunarodnih promatrača, dok su OIP akreditirala oko 50.000 promatrača iz političkih subjekata.¹⁰⁸

XIV. DAN IZBORA

Dan izbora protekao je uglavnom mirno, uz nekoliko incidenata koji su narušavali proces izbora na biračkim mjestima i oko njih.¹⁰⁹ SIP je primilo 61 prigovor zbog navodnih kršenja predizborne šutnje.¹¹⁰

¹⁰⁴ Sud je odbacio 44 žalbe kao nedopuštene zbog pravnog statusa i propuštanja rokova.

¹⁰⁵ I državni i entitetski kazneni zakoni sadrže prekršaje koji se odnose na izbore, što može dovesti do nejasnoća kada predmet uključuje radnje u vezi sa različitim izborima.

¹⁰⁶ Mišljenje Europske komisije iz 2019. godine o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u EU u stavu 1.1.1, ukazuje na izazove s neovisnošću pravosudnih institucija u Bosni i Hercegovini i navodi da "neovisnost pravosuđa nije dovoljno zajamčena da štiti od svih oblika politizacije i pritisaka".

¹⁰⁷ Ipak, SIP je obavijestilo ODIHR IPM da se, zbog kratkog vremenskog okvira, njegovo IT odjeljenje suočilo sa poteškoćama u pružanju svih funkcija i usluga planiranih u novopokrenutoj online aplikaciji.

¹⁰⁸ Koalicija civilnog društva Pod lupom vršila je dugotrajno promatranje te angažirala oko 2.000 kratkoročnih promatrača na dan izbora. Koalicija je vodila [Mapu izbornih nepravilnosti](#) i objavila preliminarano [izvješće](#) o promatranju na dan izbora.

¹⁰⁹ SIP je zabilježilo nekoliko incidenata, uključujući fizički napad, navodeći 6 kaznenih djela i 14 slučajeva narušavanja javnog reda i mira.

¹¹⁰ Predizborna šutnja se odnosi na dan prije izbora i na dan izbora. Najviše prigovora odnosilo se na nove objave na društvenim mrežama i SMS poruke kampanje poslane biračima na dan izbora. SIP je kaznilo tri politička subjekta zbog kršenja izborne šutnje.

SIP je dijelio ažurirane informacije o procesu glasanja tijekom dana izbora. Tijekom izborne noći, SIP je na svojoj web stranici počelo objavljivati rezultate po biračkim mjestima, što je povećalo transparentnost. Građani promatrači i promatrači iz stranaka su bili prisutni u 97 odnosno 21 posto biračkih mjesta koje je promatrala MIPM. Ukupno, oko 45 posto članova BO koje je promatrala MIPM, uključujući 41 posto predsjedatelja, bile su žene.

A. OTVARANJE BIRAČKIH MJESTA I GLASOVANJE

Promatrači MIPM-a su uglavnom pozitivno ocijenili procedure otvaranja na 172 od 190 biračkih mjesta. Biračka mjesta su otvorena na vrijeme ili s malim zakašnjenjem, osim na 12 biračkih mjesta.¹¹¹ Ipak, uočeno je nekoliko proceduralnih propusta tijekom otvaranja: serijski brojevi na pečatima glasačkih kutija nisu evidentirani u odgovarajućim obrascima u 29 slučajeva, ukupan broj primljenih glasačkih listića nije evidentiran u 25 slučajeva, a glasačke kutije nisu propisno zapečaćene u 17 slučajeva.

Promatrači su pozitivno ocijenili proces glasanja u 95 posto od 1.785 promatranih biračkih mjesta, pri čemu nisu uočene značajne razlike između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Promatrači MIPM-a su primijetili promidžbeni materijal u blizini oko 3 posto biračkih mjesta, što je suprotno Izbornom zakonu. Procedure, uključujući identifikaciju birača, su uglavnom ispoštovane i transparentnost su pozitivno ocijenili gotovo svi promatrači. Negativne ocjene uglavnom su bile posljedica neosiguravanja tajnosti glasačkog listića i slučajeva uplitanja neovlaštenih osoba u proces glasanja, što nije efikasno riješeno. Tajnost glasanja je potencijalno bila ugrožena zbog načina postavljanja glasačkih paravana i neadekvatnog rasporeda glasačkih prostorijama u 25 odnosno 14 posto promatranih biračkih mjesta.¹¹² Nadalje, u 25 posto promatranih slučajeva birači nisu uvijek popunjavali svoje glasačke listiće u tajnosti.

U skladu sa prethodnom preporukom ODIHR-a, SIP je uklonilo obvezu glasnog najavljivanja imena birača tijekom identifikacije. Ipak, promatrači MIPM-a uočili su takvu praksu na 21 biračkom mjestu. Unatoč prethodnoj preporuci ODIHR-a, bilježenje podataka o tome tko je glasovao nije izričito zabranjeno za ljude koji ne pripadaju BO i promatrači MIPM-a su primijetili evidentiranje birača u 12 posto promatranih biračkih mjesta.¹¹³ Ove prakse ugrozile su tajnost glasanja i mogle su dovesti do toga da birači osjećaju pritisak. Promatrači MIPM-a primijetili su da se neovlaštene osobe, uglavnom promatrači iz stranaka, miješaju u izborni proces ili pokušavaju da utiču na birače u otprilike 3 posto promatranih lokacija. Pretjerane gužve zabilježene su u 6 posto promatranih biračkih mjesta.

Vlasti bi trebale poduzeti efektivne mjere da zaštite prava birača na slobodan i tajan izbor. Važnost tajnosti glasanja, zaštite identiteta birača, i osiguravanja da birači mogu glasovati u slobodnoj atmosferi treba naglasiti tijekom obuke izbornih povjerenstava i u materijalima za obuku birača. Raspored na biračkim mjestima treba preispitati, a pitanje pretjerane gužve treba riješiti kako bi se osigurala tajnost glasanja i zaštita od neprikladnog utjecaja na birače.

Glasačke kutije nisu bile propisno zapečaćene u 6 posto biračkih mjesta, a drugi proceduralni problemi uočeni su u 6 posto posjećenih biračkih mjesta. Na dan izbora promatrači MIPM-a uočili su neke ozbiljne izborne prekršaje, uključujući glasanje umjesto drugog lica u 75 slučajeva, naznake kupovine glasova u 2 slučaja, naznake glasanja sa unaprijed popunjenim listićima u 6 slučajeva, fotografiranje

¹¹¹ SIP je obavijestilo ODIHR IPM da jedno biračko mjesto u Hozoćima (općina Novi grad, Republika Srpska), na kojem su pronađeni unaprijed popunjeni glasački listići, a članovi BO zadržani, nije otvoreno za glasanje. SIP je imenovalo novi BO i naložilo nove izbore zakazane 9. listopada.

¹¹² Kako bi se spriječilo fotografiranje glasačkih listića, SIP je naredilo da se otvorena strana paravana za glasanje okrene prema članovima BO i promatračima, propisujući dovoljnu udaljenost između paravana i publike.

¹¹³ Evidentiranje birača bilo je zastupljenije u ruralnim u odnosu na gradska područja (16 odnosno 10 posto), te u Republici Srpskoj u odnosu na Federaciji Bosne i Hercegovine (17 odnosno 10 posto).

glasačkih listića od strane birača u 16 slučajeva, te 10 slučajeva zastrašivanja birača ili članova BO. Grupno i obiteljsko glasovanje primijećeno je u 6 posto posjećenih biračkih mjesta.

Kako bi spriječila obiteljsko i grupno glasovanje, SIP je donijelo uredbu kojom se propisuje da se podnosi liječnička potvrda ili ekvivalentan dokument da bi se ostvarilo pravo na potpomognuto glasovanje, osim u slučajevima kada je invaliditet “vidan”. Promatrači MIPM-a primijetili su nedosljednu primjenu ove uredbe. S jedne strane, uočili su nekoliko slučajeva gdje je biračima koji ispunjavaju sve uvjete uskraćena mogućnost da glasuju s pomoćnikom po vlastitom izboru. S druge strane, u oko 2 posto promatranih biračkih mjesta, promatrači MIPM-a prijavili su da je ista osoba pružila pomoć više od jednom biraču, što je suprotno Izbornom zakonu.

Prema Izbornom zakonu, prostorije za glasovanje ne moraju imati pristup za birače sa tjelesnim invaliditetom. Biračima koji nisu u mogućnosti da pristupe biračkom mjestu dozvoljeno je da glasuju van njega. Pristup osobama sa tjelesnim invaliditetom nije osiguran na oko 51 posto promatranih biračkih mjesta i na 19 posto njih raspored u prostoriji za glasovanje nije bio prikladan za takve birače, što nije u skladu sa međunarodnim standardima.¹¹⁴ Iako to nije propisano zakonom, nikakvi pomoćni alati nisu bili dostupni biračima s oštećenjima vida, sluha ili kognitivnih sposobnosti.

Izborna administracija treba da razmotri dodatne mjere, u bliskoj suradnji sa organizacijama koje predstavljaju osobe sa invaliditetom, kako/kojim bi osigurala da birači sa invaliditetom, uključujući i one sa oštećenjem vida, mogu glasovati samostalno ili uz odgovarajuću pomoć. Potrebno je uložiti napore da se osigura da su prostorije i raspored biračkih mjesta pogodni za samostalan pristup.

B. BROJANJE I PROCES IZRADE ZBIRNIH REZULTATA

Biračka mjesta su uglavnom zatvorena na vrijeme. MIPM je dala negativnu ocjenu za brojanje na 36 od 168 promatranih biračkih mjesta, najviše zbog proceduralnih nepravilnosti koje su posljedica nedovoljnog razumijevanja procedura od strane članova BO. Ovako značajan broj negativnih ocjena razlog je za zabrinutost i može ukazivati na to da je obuka za članove BO neadekvatna. Zabrinjavajuća su i 23 slučaja da su neovlaštene osobe, uglavnom promatrači iz političkih subjekata, ometale rad BO.

Pečati i birački popisi nisu bili zapečaćeni i spakirani prije početka prebrojavanja u 70 odnosno 83 promatrana slučaja. Svi članovi BO nisu uvijek utvrdili validnost glasačkih listića u 47 slučajeva koje je promatrala MIPM.¹¹⁵ U 22 odnosno 23 slučaja, validnost glasačkih listića nije uvijek utvrđena na razuman ili dosljedan način. U 34 slučaja, materijali nisu bili propisno spakirani i zapečaćeni nakon prebrojavanja glasova za svaku izbornu utrku. U 61 slučaju, BO su imali poteškoće u ispunjavanju protokola rezultata.¹¹⁶ Broj uočenih nepravilnosti sličan je u oba entiteta.

MIPM je promatrala proces izrade zbirnih rezultata u 103 OIP. Nakon što su primili protokole rezultata glasovanja BO, OIP su unosila podatke u elektronički sustav za upravljanje rezultatima. MIPM je ocijenila da je proces općenito dobro organiziran, ali u 14 OIP uvjeti nisu bili u potpunosti adekvatni za prijem materijala i unos podataka, prvenstveno zbog nedovoljnog prostora.

OIP su identificirala nepodudarnosti u velikom broju protokola rezultata BO gdje se nije mogao izvršiti unos podataka. SIP je 3. i 4. listopada odobrilo zahtjeve iz 56 OIP za uvid u izborni materijal sa 437

¹¹⁴ Članak 29 CRPD poziva države ugovornice da “garantiraju osobama sa invaliditetom politička prava (...) uključujući pravo i mogućnost da osobe sa invaliditetom glasuju i budu birane, *inter alia*, time (...) što će osigurati da su procedure, objekti i materijali za glasovanje prikladni, dostupni i jednostavni za korištenje”.

¹¹⁵ Uključujući 26 od 104 slučaja koje je promatrala MIPM u Federaciji Bosne i Hercegovine i 21 od 62 slučaja u Republici Srpskoj.

¹¹⁶ Uključujući 43 od 104 slučaja koje je promatrala MIPM u Federaciji Bosne i Hercegovine i 18 od 62 slučaja u Republici Srpskoj.

biračkih mjesta ili pojašnjenje aritmetičkih nedosljednosti, uključujući ponovno brojanje glasova. Dana 4. listopada, nakon isteka zakonskog roka da OIP završe unos podataka, SIP je objavilo da rezultati glasovanja sa 1.166 biračkih mjesta još nisu uneseni u elektronički sustav za upravljanje rezultatima te je naložila 91 OIP da završi proces do sljedećeg dana. 11 OIP nije ispoštovalo ovaj produženi rok zbog većeg obima posla s dodatnim pregledom materijala. Unos podataka je završen tek 7. listopada.

Članovi BO, promatrači i birači mogu zabilježiti “potkrijepljene primjedbe” o nepravilnostima u vezi sa izbornim procesom u dnevniku aktivnosti BO. Na temelju ovih primjedbi, kandidati mogu podnijeti prigovore OIP ili SIP-u. SIP-u je podneseno 143 prigovora, uključujući prigovore o navodnim neregularnostima vezanim za glasovanje, prebrojavanje, glasovanje uz pomoć druge osobe, ograničenja prava promatrača i krivotvorenje izbornih rezultata. SIP je većinu ovih prigovora prosljedilo OIP. Ured glavnog tužitelja zaprimilo je 27 slučajeva koji se uglavnom odnose na nepravilnosti u biračkim popisima, ograničenja prava promatrača, glasovanje umjesto drugih lica, fizičke napade i zlouporabu odredbi za glasovanje uz pomoć druge osobe.

XV. RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON IZBORA

U izbornoj noći i g. Dodik i gđa Trivić proglasili su pobjedu na izborima za predsjednika Republike Srpske.¹¹⁷ Nekoliko oporbenih stranaka, uključujući SDS, PDP i Za pravdu i red, dovelo je u pitanje integritet preliminarne rezultata predsjedničkih izbora u Republici Srpskoj, navodeći široko rasprostranjene nepravilnosti na dan izbora, uključujući navodne slučajeve krivotvorenja izbornih rezultata, nezakonito glasovanje uz pomoć druge osobe, ograničenja prava promatrača i namjerno poništavanje važećih glasačkih listića od strane članova BO. PDP i SDS su 6. listopada zvanično zatražili od SIP-a ponovno brojanje svih glasova na predsjedničkim izborima u Republici Srpskoj.¹¹⁸ Oporba u Republici Srpskoj je organizirala demonstracije u Banjoj Luci 6. i 9. listopada zbog sumnje u izborne prevare.¹¹⁹

SIP je 10. listopada, navodeći prigovore o nepravilnostima prigovore o nepravilnostima na dan izbora i nedovoljan rad nekoliko OIP prilikom unosa podataka, dala nalog za da se izvrši “kontrolno brojanje”¹²⁰ svih glasova za razinu predsjednika i potpredsjednika Republike Srpske, sa navedenim ciljem da se točno utvrde izborni rezultati.¹²¹ Predstavnici SNSD-a su u više navrata doveli u pitanje legitimnost odluke SIP-a o “kontrolnom brojanju”, navodeći da je politički motivirana.¹²² Neprihvatljivo je da je bilo javnih verbalnih napada na neke članove SIP-a, a nekoliko članova SIP-a izrazili su zabrinutost zbog rodno zasnovane prirode ovih napada. Tijekom izbornog razdoblja i nakon održavanja izbora, nekoliko političkih lidera su u više navrata izjavili, ne navodeći zakonske osnove, da će izvršiti smjenu članova SIP-a nakon formiranja vlasti na državnoj razini.¹²³

¹¹⁷ Prema preliminarne rezultatima, g. Dodik je osvojio oko 29.000 glasova više od gđe Trivić.

¹¹⁸ SIP je primilo ukupno 75 zahtjeva za ponovno brojanje prije objavljivanja preliminarne rezultata i sve ih odbacilo kao preuranjene, sukladno Izbornom zakonu.

¹¹⁹ Na protestnim skupovima se navodno okupilo oko 15.000 ljudi.

¹²⁰ “Kontrolno brojanje” se razlikuje od ponovnog brojanja. Po zakonu, ponovno brojanje glasova na određenom biračkom mjestu ili izbornoj jedinici mogu zahtijevati kandidati, grupe od najmanje 50 birača, OIP i promatrači samo nakon objavljivanja preliminarne rezultata. Tijekom kontrolnog brojanja, ni GCB ni SIP ne vrše unakrsnu provjeru rezultata, već se ispunjavaju novi protokoli rezultata.

¹²¹ Nadalje, SIP je naredilo kontrolno brojanje glasova za druge izborne utrke na 208 biračkih mjesta, na primjer, kada se broj glasačkih listića u glasačkoj kutiji razlikuje od zbira svih nevažećih i važećih glasačkih listića.

¹²² SNSD je 11. i 19. listopada podnijela kaznene prijave protiv više članova SIP-a, navodeći da je kontrolnim brojanjem uskraćeno pravo stranke na pravičan pravni postupak i da su članovi SIP-a zlouporabili svoj položaj.

¹²³ Stav 77 Kodeksa dobre prakse Venecijanskog povjerenstva iz 2002. godine propisuje da “tijela koja imenuju članove u izborna povjerenstva ne bi trebala imati diskreciono pravo njihovog opoziva jer to dovodi u sumnju njihovu neovisnost. Diskrecioni opoziv je neprihvatljiv, ali opoziv po disciplinskom osnovu je dozvoljen, pod uvjetom da su osnovi za to jasno i restriktivno zakonski propisani.”

Vlasti treba da osiguraju da članovi izborne administracije ne budu opozvani iz proizvoljnih razloga i da su u mogućnosti da obavljaju svoje dužnosti bez straha od odmazde ili zastrašivanja, uključujući i one zasnovane na rodu, te bi trebale odmah istražiti i odgovoriti na takve slučajeve.

“Kontrolno brojanje” je obavio GCB u Sarajevu od 13. do 26. listopada, u prisustvu promatrača i predstavnika medija.¹²⁴ Unatoč povećanom obimu posla, GCB je proces proveo na profesionalan i transparentan način. Tijekom “kontrolnog brojanja”, SIP je utvrdilo mnoge tehničke greške koje ukazuju na loše razumijevanje članova BO o procedurama glasovanja i brojanja, kao i neke naznake potencijalnih malverzacija.¹²⁵

Kao rezultat “kontrolnog brojanja”, g. Dodik je izgubio oko 2.400 glasova, a gđa Trivić je dobila oko 500. Još 3 kandidata izgubila su po više od 200 glasova u odnosu na preliminarne rezultate, ali SIP nije objavilo pregled uočenih odstupanja. Prema analizi ODIHR IPM-a na temelju preliminarnih rezultata koje je SIP objavilo prije i nakon kontrolnog brojanja, razlike u broju glasova koje iznose više od 1 posto svih glasačkih listića za odgovarajuće predsjedničke izbore zabilježeni su u 11 općina.¹²⁶

SIP je objavilo preliminarne rezultate izbora 22. listopada, izuzev rezultate predsjedničkih izbora u Republici Srpskoj.¹²⁷ SNSD je 25. listopada organizirala veliki skup u Banjoj Luci protiv odgođenog objavljivanja izbornih rezultata.¹²⁸ SIP je objavilo preliminarne rezultate predsjedničke utrke u Republici Srpskoj 27. listopada, čime je potvrđena pobjeda g. Dodika.

U razdoblju od 25. do 28. listopada, SIP je razmotrilo 126 zahtjeva za ponovno brojanje glasova na biračkim mjestima ili na općinskim razinama, ili, u nekim slučajevima, glasačkih listića popunjenih za određene stranke. SIP je prihvatilo 29 zahtjeva, a 60 odbila zbog nepostojanja pravnog statusa podnositelja; ostali su odbačeni kao neutemeljeni. Nadalje, u 11 slučajeva koji su odbijeni kao nedopušteni, SIP je po službenoj dužnosti naložilo ponovno brojanje tih glasova. Sud Bosne i Hercegovine je u žalbenom postupku razmotrio sedam odluka SIP-a po zahtjevima za ponovno brojanje i sve odbacio kao neutemeljene.¹²⁹

Željko Komšić, hrvatski član Predsjedništva BiH, zatražio je 11. listopada ocjenu ustavnosti zakonskih izmjena od 2. listopada, tvrdeći, između ostalog, da su nametnute izmjene u suprotnosti s ranijim odlukama US BiH i dovode u pitanje pravnu sigurnost i jednakost prava glasa.¹³⁰ G. Komšić je također zatražio privremenu suspenziju dodjele mandata DN FBiH. US BiH nije odlučivao o žalbama prije donošenja odluke SIP-a o utvrđivanju rezultata neizravnih izbora za ZD FBiH. US BiH je 1. i 2. prosinca odbio prijedlog za izricanje privremene mjere o suspenziji i odgodio donošenje odluke u meritumu. US BiH je 20. siječnja 2023. godine, nakon dvodnevne sjednice, dodatno odgodio donošenje odluke o ustavnosti izmjena Ustava FBiH i Izbornog zakona.

¹²⁴ ODIHR IPM je provela ograničeno promatranje kontrolnog brojanja.

¹²⁵ SIP je 24. i 25. listopada podnijelo Tužiteljstvu Bosne i Hercegovine izvješća o 73 krivotvorena (neautentična) glasačka listića pronađena na 2 biračka mjesta u Bratuncu, 1 biračkom mjestu u Šekovićima (Republika Srpska) i 2 biračka mjesta u Brčko Distriktu.

¹²⁶ Na značajnom broju biračkih mjesta u Doboju, Laktašima, Prijedoru i Zvorniku, te na nekoliko biračkih mjesta u Brčkom, Gradišci, Istočnoj Ilidži, Kotor Varošu, Nevesinju, Srebrenici i Vukosavlju uočena su odstupanja u broju glasova za više od 1 posto svih glasačkih listića za odgovarajuću predsjedničku utрку.

¹²⁷ Sudu Bosne i Hercegovine podneseno je 13 žalbi protiv odluka SIP-a kojima su utvrđeni preliminarni rezultati, a sve su odbijene kao neutemeljene.

¹²⁸ Prema medijskim procjenama, na demonstracija je bilo oko 30.000 učesnika.

¹²⁹ Odbačeni zahtjevi uključuju zahtjeve PDP-a i SDS-a da se ponište rezultati predsjedničkih izbora u Republici Srpskoj i ponove izbori; ovi zahtjevi su odbačeni kao neutemeljeni.

¹³⁰ Dana 24. listopada, oko 5.000 ljudi učestvovalo je na protestima u Sarajevu, pozivajući visokog predstavnika da poništi posljednje izmjene zakona. Šefik Džaferović, odlazeći bošnjački član Predsjedništva BiH, podnio je 26. listopada još jednu apelaciju US BiH, tvrdeći da zakonske izmjene od 2. listopada dovode u pitanje načelo pravne sigurnosti.

Nakon ponovnog brojanja glasova, SIP je objavilo konačne izborne rezultate za sve izborne utrke 2. studenog, dan nakon zakonskog roka. SIP je 4. studenog usvojila odluku o dodjeli mandata u DN FBiH (neizravni izbori), na temelju odredbi Izbornog zakona koje je visoki predstavnik izmijenio na dan izbora.

XVI. PREPORUKE

Ove preporuke, na način na koji su sadržane kroz cijeli tekst, ponuđene su sa ciljem daljeg unapređenja provođenja izbora u Bosni i Hercegovini i potpore nastojanjima da se oni u potpunosti usklade sa obvezama i opredjeljenjima OEES-a trebaju biti shvaćene u kombinaciji sa ranijim preporukama ODIHR-a koje još uvijek nisu provedene. ODIHR je spreman pomoći vlastima u Bosni i Hercegovini da dalje unaprijede izborni proces i da provedu preporuke sadržane u ovom i prethodnim izvještajima.¹³¹

A. PRIORITETNE PREPORUKE

1. Treba poduzeti sveobuhvatnu reviziju zakonskog okvira kako bi se uzele u obzir sve neispunjene ODIHR preporuke, uklonile praznine i nedosljednosti, te u zakonodavstvo uključile presude Europskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Bosne i Hercegovine koje se odnose na ograničenja za kandidiranje na izborima na temelju etničke pripadnosti i prebivališta. U skladu sa dobrom međunarodnom praksom, sveobuhvatni proces revizije treba da bude otvoren, inkluzivan, konsultativan i da se odvija mnogo prije narednih izbora.
2. Vlasti bi trebale osigurati adekvatnu i učinkovitu raspodjelu sredstava kako bi se osigurala funkcionalnost Središnjeg izbornog povjerenstva kao institucije, uključujući i tijekom neizbornih godina, te pokriti sve troškove u vezi s organizacijom izbora. Središnjem izbornom povjerenstvu treba osigurati sve potrebne resurse za zaposlenje dovoljnog broja kvalificiranog osoblja, uključujući u odjele za reviziju, pravne poslove i IT, te za razvoj IT infrastrukture.
3. Kako bi se osiguralo pravovremeno formiranje, nepristranost i profesionalizam biračkih odbora, te povećalo povjerenje zainteresiranih strana, vlasti bi trebale da izvrše reviziju metode imenovanja ovih povjerenstava. Ovo bi se moglo postići na način da se ograniči pravo na kandidiranje članova BO samo na stranke koje imaju predstavnike u državnom i entitetskim parlamentima, ili da se članovi biraju sa liste obučenog osoblja koju održava Središnje izorno povjerenstvo.
4. Vlasti treba da osiguraju da članovi izborne administracije ne budu opozvani iz proizvoljnih razloga i da su u mogućnosti da obavljaju svoje dužnosti bez straha od odmazde ili zastrašivanja, uključujući i one zasnovane na rodu, te bi trebale odmah istražiti i odgovoriti na takve slučajeve.
5. Kako bi se spriječilo vršenje pritiska na birače od strane javnih službenika i kandidata, nadležne vlasti treba da poduzmu brze i efikasne korake da istraže takve navode i bilo kakvu zlouporabu administrativnih resursa, te da budu proaktivni u odvrćanju od takvih praksi.

¹³¹ U članku 25 [Istambulskog dokumenta OEES-a](#) iz 1999. godine, države članice OEES-a su se obavezale da “promptno postupe prema ocjeni izbora i preporukama koje daje ODIHR”. Postupanje u skladu sa prethodnim preporukama ODIHR IPM je ocijenila kako slijedi: preporuke 6, 11, 12, 13, 16, 27, 28, 29 i 30 iz [završnog izvješća o Općim izborima 2014](#) (završni izvještaj za 2014. godinu) su potpuno implementirane. Preporuke 3, 15 i 25 iz završnog izvješća za 2014. godinu, kao i preporuke 5 i 22 iz [završnog izvješća za 2018. godinu](#) su uglavnom implementirane. Preporuke 4, 7, 8, 9, 17, 21 i 24 iz završnog izvješća za 2014. godinu, kao i preporuke 2, 3, 4, 6, 7, 9, 14, 16, 17, 20 i 21 iz završnog izvješća za 2018. godinu su djelomično implementirane. Vidjeti i [Bazu podataka izbornih preporuka](#).

6. Kako bi se podstaklo aktivno sudjelovanje žena u javnom i političkom životu, vlasti na svim razinama treba da učine sveobuhvatne pravne, institucionalne i obrazovne napore kako bi se suprotstavili postojećim rodnim stereotipima o ulozi žena i muškaraca u politici. Treba izvršiti detaljnu procjenu utjecaja zahtjeva rodnih kvota na izbor žena na funkcije na svim razinama.
7. Vlasti treba da pojačaju efikasnu zaštitu novinara od prijetnji i zastrašivanja. Treba razmotriti jačanje kapaciteta organa za provođenje zakona kako bi se osigurala brza istraga slučajeva vršenja pritiska na novinare i medijske kuće, uključujući i kada se takav pritisak vrši putem interneta.
8. Vlasti bi trebale poduzeti efektivne mjere da zaštite prava birača na slobodan i tajan izbor. Važnost tajnosti glasovanja, zaštite identiteta birača, i osiguravanja da birači mogu glasovati u slobodnoj atmosferi treba naglasiti tijekom obuke izbornih povjerenstava i u materijalima za obuku birača. Raspored na biračkim mjestima treba preispitati, a pitanje pretjerane gužve treba riješiti kako bi se osigurala tajnost glasovanja i zaštita od neprikladnog utjecaja na birače.

B. OSTALE PREPORUKE

Izborni sustav

9. Kako bi se osigurala jednakost glasova, granice višečlanih izbornih jedinica i odgovarajući broj mandata treba povremeno revidirati i to u razdoblju koji ostavlja dovoljno vremena za provedbu rješenja mnogo prije narednih izbora. Ove revizije se trebaju vršiti sukladno državnim zakonima i međunarodnim obvezama i dobrim praksama.

Izborna administracija

10. Središnje izborni povjerenstvo treba da nastavi sa unapređenjem obuke za izborna povjerenstva na nižim razinama, sa posebnim naglaskom na procedure glasovanja i brojanja i ispunjenje protokola izbornih rezultata.
11. Vlasti, uključujući i izbornu administraciju, treba da razviju sveobuhvatan dugoročni program edukacije i informiranja birača za različite ciljne grupe u bliskoj konsultaciji sa organizacijama koje predstavljaju ove grupe. Edukacija birača i informativni materijali bi trebali biti proizvedeni sukladno standardima pristupačnosti.
12. Izborna administracija treba da razmotri dodatne mjere, u bliskoj suradnji sa organizacijama koje predstavljaju osobe sa invaliditetom, kako bi osigurala da birači sa invaliditetom, uključujući i one sa oštećenjem vida, mogu glasovati samostalno ili uz odgovarajuću pomoć. Potrebno je uložiti napore da se osigura da su prostorije i raspored biračkih mjesta pogodni za samostalan pristup.

Registracija birača

13. Kako bi se osiguralo jednako pravo glasa u skladu sa međunarodnim standardima, ograničenja prava glasa na temelju intelektualnog ili psihosocijalnog invaliditeta treba ukinuti.

Registracija kandidata

14. Da bi se unaprijedilo poštovanje prava na slobodu udruživanja i izražavanja, pravni okvir treba izmijeniti kako bi se biračima omogućilo da potpišu potporu za više od jednog kandidata na svakim izborima.

Kampanja

15. Političke stranke treba da poduzmu efikasne mjere za identificiranje i prevazilaženje rodno zasnovanih prepreka za žene kandidate, uključujući preispitivanje trenutnih unutarstranačkih praksi koje ograničavaju efikasnu zastupljenost žena unutar stranačkih struktura i na pozicijama kandidata.

Financiranje kampanje

16. Kapacitet Središnjeg izbornog povjerenstva treba ojačati kako bi učinkovito nadzirala i istraživala operacije financiranja kampanje. Središnje izorno povjerenstvo treba da ima zakonsku obvezu da blagovremeno izvrši reviziju svih financijskih izvješća političkih stranaka i kandidata i na vrijeme objavi rezultate takvih revizija.
17. Kako bi se povećala transparentnost financiranja kampanje i odgovornost za financijske prekršaje, regulatorni okvir bi trebao propisati srazmjerne sankcije i sankcije sa efektom odvraćanja za kršenja propisa.

Mediji

18. Kako bi se povećao obim informacija dostupnih biračima i promoviralo uravnoteženo i nepristrano izvještavanje u informativnim emisijama i emisijama o aktualnim dešavanjima, javnim RTV servisima treba omogućiti stabilan sustav financiranja.
19. Zakonodavstvo treba izmijeniti kako bi se dala jasna definicija klevete, izvršila revizija sankcija za klevetu kako bi se osigurao proporcionalan i razuman pravni lijek, i osigurale mjere zaštite od zlouporabe zakona o kleveti.
20. Vlasti treba da budu proaktivne u objavljivanju informacija od javnog značaja, uključujući one koje se odnose na izbore, u javnom domenu. Pristup takvim informacijama treba biti jednostavan, brz, učinkovit i praktičan, te omogućiti širok spektar upita. Zahtjeve za informacijama treba brzo razmotriti; svako odbijanje treba da ima jasno obrazloženje.

Prigovori i žalbe

21. Kako bi se omogućilo dovoljno vremena za podnošenje i rješavanje prigovora, rokovi bi se mogli uskladiti sa dobrom međunarodnom praksom. Središnje izorno povjerenstvo treba da blagovremeno razmotri sve prigovore i žalbe i da za to bude na odgovarajući način pripremljeno i ima resurse.
22. Da bi se povećala transparentnost i odgovornost, Središnje izorno povjerenstvo i sudovi treba da blagovremeno objavljuju informacije o prigovorima i odlukama vezanim za izbore.

ANEKS I: KONAČNI REZULTATI IZBORA¹³²

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine

	Federacija Bosne i Hercegovine	Republika Srpska
Birači s pravom glasa	2.109.344	1.259.322
Birači koji su glasovali	1.056.149 (50,07%)	677.057 (53,8%)
Prazni glasački listići	43.655 (4,13%)	24.716 (3,65%)
Nevažeći glasački listići	29.081 (2,75%)	17.821 (2,63%)

Bošnjački član Predsjedništva

Kandidat	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Denis Bećirović	Ujedinjeni za slobodnu Bosnu i Hercegovinu	330.238	57,37
Bakir Izetbegović	Stranka demokratske akcije	214.412	37,25
Mirsad Hadžikadić	Platforma za progres	30.968	5,38

Hrvatski član Predsjedništva

Kandidat	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Željko Komšić	Demokratska fronta	227.540	55,8
Borjana Krišto	Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine	180.255	44,2

Srpski član Predsjedništva

Kandidat	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Željka Cvijanović	Savez nezavisnih socijaldemokrata - Milorad Dodik	327.720	51,65
Mirko Šarović	Srpska demokratska stranka	224.912	35,45
Vojin Mijatović	Ujedinjeni za slobodnu Bosnu i Hercegovinu	38.655	6,09
Nenad Nešić	Demokratski narodni savez	34.955	5,51
Borislav Bijelić	Stranka Život	8.278	1,30

¹³² Podaci prema konačnim rezultatima koje je objavilo SIP.

Zastupnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

	Federacija Bosne i Hercegovine	Republika Srpska
Birači koji su glasovali	1.056.149 (50,07%)	677.057 (53,8%)
Prazni glasački listići	52.627 (4,98%)	35.329 (5,22%)
Nevažeći glasački listići	36.535 (3,46%)	20.790 (3,07%)

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Izravni mandati	Kompenzacijski mandati	Ukupan broj mandata
Iz Federacije Bosne i Hercegovine					
Stranka demokratske akcije	243.415	25,17	7	1	8
HDZ BIH, HSS, HSP BIH, HKDU, HSPAS, HDU, HSPHB, HRAST	137.340	14,20	3	1	4
Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine	129.500	13,39	5	0	5
Željko Komšić – Za građansku državu	101.715	10,52	2	1	3
Narod i pravda	79.555	8,23	1	2	3
Naša stranka	49.481	5,12	1	1	2
NES – Za nove generacije	47.157	4,88	1	1	2
Ostala 21 stranka/koalicija sa manje od 3 posto glasova po stranci	172.591		0	0	0
Iz Republike Srpske					
Savez nezavisnih socijaldemokrata - Milorad Dodik	255.515	41,15	6	0	6
Srpska demokratska stranka	112.250	18,08	2	0	2
Partija demokratskog progresa	73.023	11,76	1	1	2
Za pravdu i red – Lista Nebojše Vukanovića	32.982	5,31	0	1	1
Demokratski savez DEMOS	30.591	4,93	0	1	1
Stranka demokratske akcije	30.132	4,85	0	1	1
Ujedinjena Srpska	24.313	3,92	0	1	1
Socijalistička partija Petar Đokić-SNP	23.018	3,71	0	0	0

Demokratski narodni savez	21.644	3,49	0	0	0
Ostalih 13 stranaka sa manje od 3 posto glasova po stranci	17.508				

Zastupnički dom Federacije Bosne i Hercegovine

Birači koji su glasovali	1.055.976 (50,06%)
Prazni glasački listići	44.428 (4,21%)
Nevažeći glasački listići	35.593 (3,37%)

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Izravni mandati	Kompenzacijski mandati	Ukupan broj mandata
Stranka demokratske akcije (SDA)	238.116	24,40	21	5	26
Socijaldemokratska partija BiH (SDP BiH)	131.328	13,46	11	4	15
HDZ BIH, HSSSR, HSS, HSP BIH, HKDU, HSPAS, HDU, HSPHB, HRAST, HNL	130.566	13,38	12	3	15
Željko Komšić – Za građansku državu - DF/GS	107.736	11,04	10	2	12
POVJERENJE! (Narod i pravda (NiP) – Stranka penzionera/umirovljenika BiH (SPU BiH))	67.191	6,88	3	4	7
Naša Stranka	50.820	5,21	2	4	6
NES-Za europsku BiH	42.324	4,34	4	1	5
Stranka za BiH (SBiH)	36.465	3,74	2	2	4
Ostalih 18 stranaka/koalicija sa manje od 3 posto glasova po stranci	171.409				

Predsjednik Republike Srpske

Birači koji su glasovali	676.762 (53,74%)
Prazni glasački listići	21.524 (3,18%)
Nevažeći glasački listići	17.415 (2,57%)

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Milorad Dodik	Savez nezavisnih socijaldemokrata - Milorad Dodik	300.180	47,06
Jelena Trivić	Partija demokratskog progresa	273.245	42,84
Ostala 31 kandidata sa manje od 3 posto glasova po stranci		64.398	

Narodna skupština Republike Srpske

Birači koji su glasovali	676.982 (53,76%)
Prazni glasački listići	15.133
Nevažeći glasački listići	22.241

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Izravni mandati	Kompenzacijski mandati	Ukupan broj mandata
Savez nezavisnih socijaldemokrata – Milorad Dodik	221.549	34,64	29	27	2
Srpska demokratska stranka	95.640	14,95	13	13	0
Party demokratskog progresa	65.861	10,30	8	6	2
Socijalistička partija Petar Đokić – Narodni demokratski pokret (NDP) – Savez za novu politiku (SNP)	37.881	5,92	5	5	0
Pokret za državu	36.652	5,73	5	3	2

Demokratski savez DEMOS	34.869	5,46	5	3	2
Ujedinjena Srpska	32.696	5,11	4	3	1
Za zakon i red – Lista Nebojše Vukanovića	31.551	4,93	4	2	2
Demokratski narodni savez	28.503	4,46	4	0	4
Narodna partija Srpske Darko Banjac – Pokret uspješna Srpska – Prva srpska demokratska stranka	20.898	3,27	3	1	2
Socijalistička partija Srpske Goran Selak	19.893	3,11	3	0	3
Ostala 21 stranka/koalicija sa manje od 3 posto glasova po stranci	13.588				

ANEKS II: POPIS PROMATRAČA U MEĐUNARODNOJ IZBORNOJ PROMATRAČKOJ MISIJI

Parlamentarna skupština OESS-a

Pascal Allizard	Francuska	Specijalni koordinator
Irene Charalambides	Kipar	Šef izaslanstva
Ferran Costa	Andora	Član parlamenta
Roger Padreny	Andora	Član parlamenta
Axel Kassegger	Austrija	Član parlamenta
Nico Marchetti	Austrija	Član parlamenta
David Stogmuller	Austrija	Član parlamenta
Selma Yildirim	Austrija	Član parlamenta
Guillaume Defosse	Belgija	Član parlamenta
Denis Ducarme	Belgija	Član parlamenta
Soetkin Hoessen	Belgija	Član parlamenta
Davor Bernardić	Hrvatska	Član parlamenta
Hrvoje Simić	Hrvatska	Član parlamenta
Kyriakos Hadjiyianni	Cipar	Član parlamenta
Jan Bauer	Češka Republika	Član parlamenta
Jana Pastuchova	Češka Republika	Član parlamenta
Lucie Potuckova	Češka Republika	Član parlamenta
Jan Richter	Češka Republika	Član parlamenta
Jan Zaloudik	Češka Republika	Član parlamenta
Heljo Pikhof	Estonija	Član parlamenta
Sven Sester	Estonija	Član parlamenta
Tom Erik Packalen	Finska	Član parlamenta
Thibaut Francois	Francuska	Član parlamenta
Nikoloz Samkharadze	Gruzija	Član parlamenta
Malte Kaufmann	Njemačka	Član parlamenta
Boris Mijatović	Njemačka	Član parlamenta
Christian Petry	Njemačka	Član parlamenta
Georgios Arvanitidis	Grčka	Član parlamenta
Anastasia Gkara	Grčka	Član parlamenta
Theodoros Karaoglou	Grčka	Član parlamenta
Dimitrios Markopoulos	Grčka	Član parlamenta
Georgios Varemenos	Grčka	Član parlamenta
Attila Tilki	Mađarska	Član parlamenta
Luigi Augussori	Italija	Član parlamenta
Mauro Del Barba	Italija	Član parlamenta
Gianluca Ferrara	Italija	Član parlamenta
Paolo Grimoldi	Italija	Član parlamenta
Niccolo Invidia	Italija	Član parlamenta
Francesco Mollame	Italija	Član parlamenta
Emanuele Scagliusi	Italija	Član parlamenta
Vito Vattuone	Italija	Član parlamenta
Amangaliy Berdalın	Kazahstan	Član parlamenta
Alexander Muscat	Malta	Član parlamenta
Farah Karimi	Nizozemska	Član parlamenta
Igor Janushev	Sjeverna Makedonija	Član parlamenta
Halil Snopche	Sjeverna Makedonija	Član parlamenta
Dime Velkovski	Sjeverna Makedonija	Član parlamenta
Mahmoud Farahmand	Norveška	Član parlamenta
Aleksander Stokkebo	Norveška	Član parlamenta
Rafal Adamczyk	Poljska	Član parlamenta
Barbara Bartus	Poljska	Član parlamenta
Radosław Fogiel	Poljska	Član parlamenta
Kazimierz Kleina	Poljska	Član parlamenta

Joanna Lichocka	Poljska	Član parlamenta
Agnieszka Pomaska	Poljska	Član parlamenta
Dariusz Rosati	Poljska	Član parlamenta
Jacek Wlosowicz	Poljska	Član parlamenta
Luis Graca	Portugal	Član parlamenta
Paulo Mota Pinto	Portugal	Član parlamenta
Catalin-Daniel Fenechiu	Rumunjska	Član parlamenta
Gabor Hajdu	Rumunjska	Član parlamenta
Radu-Mihai Mihail	Rumunjska	Član parlamenta
Ciprian-Titi Stoica	Rumunjska	Član parlamenta
Christine Thellmann	Rumunjska	Član parlamenta
Michele Muratori	San Marino	Član parlamenta
Milimir Vujadinovic	Srbija	Član parlamenta
Peter Osusky	Slovačka	Član parlamenta
Tomas Sudik	Slovačka	Član parlamenta
Milos Svrcek	Slovačka	Član parlamenta
Janez Zakelj	Slovenija	Član parlamenta
Francisco Javier Aragon	Španija	Član parlamenta
Maria del Carmen Martinez	Španija	Član parlamenta
Johan Buser	Švedska	Član parlamenta
Asa Coenraads	Švedska	Član parlamenta
Roza Guclu Hedin	Švedska	Član parlamenta
Lars Jilmstad	Švedska	Član parlamenta
Edward Riedl	Švedska	Član parlamenta
Bjorn Soder	Švedska	Član parlamenta
Lars Thomsson	Švedska	Član parlamenta
Kamil Aydin	Turska	Član parlamenta
Mehmet Sait Kirazoglu	Turska	Član parlamenta
Rupa Huq	Ujedinjeno Kraljevstvo	Član parlamenta
Royston Smith	Ujedinjeno Kraljevstvo	Član parlamenta
Jeanne Shaheen	Sjedinjene Američke Države	Član parlamenta
Olgica Tolic	Hrvatska	Osoblje izaslanstva
Silvia Andrisova	Češka Republika	Osoblje izaslanstva
Radek Merkl	Češka Republika	Osoblje izaslanstva
Jean-Luc Blouet	Francuska	Osoblje izaslanstva
Georgios Champouris	Grčka	Osoblje izaslanstva
Pia Califano	Italija	Osoblje izaslanstva
Massimiliano Ferrari	Italija	Osoblje izaslanstva
Stefano Tabacchi	Italija	Osoblje izaslanstva
Lidija Karakamcheva	Sjeverna Makedonija	Osoblje izaslanstva
Marcin Mykietynski	Poljska	Osoblje izaslanstva
Ana Margarida Isidoro	Portugal	Osoblje izaslanstva
Andrei Dragomir	Rumunjska	Osoblje izaslanstva
Tamara Gruden Pecan	Slovenija	Osoblje izaslanstva
Simona de Ciutiis	Švedska	Osoblje izaslanstva
Hatice Er As	Turska	Osoblje izaslanstva
Jean-Francois Hernandez	Sjedinjene Američke Države	Osoblje izaslanstva
Amy English	Sjedinjene Američke Države	Osoblje izaslanstva
Alex Tiersky	Sjedinjene Američke Države	Osoblje izaslanstva
Andreas Baker	Danska	Međunarodni sekretarijat
Stephanie Koltchanov	Francuska	Međunarodni sekretarijat
Anna di Domenico	Italija	Međunarodni sekretarijat
Roberto Montella	Italija	Međunarodni sekretarijat
David Ilioski	Sjeverna Makedonija	Međunarodni sekretarijat
Sherif Abdili	Srbija	Međunarodni sekretarijat
Dimitrije Todoric	Srbija	Međunarodni sekretarijat

Parlamentarna skupština Vijeća Europe

Stefan Schennach	Austrija	Šef izaslanstva
Davor Ivo Stier	Hrvatska	Član parlamenta
Anne-Mari Virolainen	Finska	Član parlamenta
Claude Kern	Francuska	Član parlamenta
Didier Marie	Francuska	Član parlamenta
Zsolt Németh	Mađarska	Član parlamenta
Marina Berlinghieri	Italija	Član parlamenta
Alberto Ribolla	Italija	Član parlamenta
Arminas Lydeka	Litva	Član parlamenta
Margreet De Boer	Nizozemska	Član parlamenta
Aleksander Pocij	Poljska	Član parlamenta
Edite Estrela	Portugal	Član parlamenta
Corneliu-Mugurel Cozma	Rumunjska	Član parlamenta
Antón Gómez-Reino	Španija	Član parlamenta
Boriana Åberg	Švedska	Član parlamenta
Ahmet Yildiz	Turska	Član parlamenta
Yuliia Ovchynnykova	Ukrajina	Član parlamenta
John Howell	Ujedinjeno Kraljevstvo	Član parlamenta
Lord Richard Keen	Ujedinjeno Kraljevstvo	Član parlamenta
Lord Simon Russell	Ujedinjeno Kraljevstvo	Član parlamenta
Michael Janssen	Njemačka	Venecijansko povjerenstvo
Bogdan Torcătoriu	Rumunjska	Sekretarijat
Anne Godfrey	Ujedinjeno Kraljevstvo	Sekretarijat

Europski parlament

Andreas Schieder	Austrija	Šef izaslanstva
Patricia Chagnon	Francuska	Član Europskog parlamenta
Dietmar Köster	Njemačka	Član Europskog parlamenta
Fabio Massimo Castaldo	Italija	Član Europskog parlamenta
Tineke Strik	Nizozemska	Član Europskog parlamenta
Klemen Grošelj	Slovenija	Član Europskog parlamenta
Cristina Castagnoli	Italija	Sekretarijat
Raffaele Luise	Italija	Sekretarijat
Wojciech Sperzynski	Poljska	Sekretarijat
Jorgen Siil	Španija	Klub zastupnika
Simon Schelde Christensen	Danska	Klub zastupnika
Gesa Storz	Njemačka	Klub zastupnika

Parlamentarna skupština NATO-a

Mimi Kodheli	Albanija	Šef izaslanstva
Pavel Zacek	Češka Republika	Član parlamenta
Ágnes Vadai	Mađarska	Član parlamenta
Andrea Giorgio Orsini	Italija	Član parlamenta
Adriano Paroli	Italija	Član parlamenta
Roberta Pinotti	Italija	Član parlamenta
Sven Clement	Luksemburg	Član parlamenta
Joanna Kluzik-Rostkowska	Poljska	Član parlamenta
Anna Maria Siarkowska	Poljska	Član parlamenta
Hugo Patricio Oliveira	Portugal	Član parlamenta
Ina Jano	Albanija	Osoblje izaslanstva
Kristyna Harakova	Češka Republika	Osoblje izaslanstva
Henrik Bliddal	Njemačka	Međunarodni sekretarijat
Svitlana Svyetova	Belgija	Međunarodni sekretarijat

ODIHR IPM kratkoročno angažirani promatrači

Hermann Hagspiel	Austrija
Georg Huber-Grabenwarter	Austrija
Anja Fiedler	Austrija
Dominik Rastinger	Austrija
Emanuel Waldmüller	Austrija
Heike Welz	Austrija
Bernhard Zimburg	Austrija
Marie Brancalone	Belgija
Frederic De Coninck	Belgija
Léopoldine Deliens	Belgija
Laura Strens	Belgija
Benjamin Sturtewagen	Belgija
Axel Vandeputte	Belgija
Vikas Adhopia	Kanada
Omid Aeineh Chi	Kanada
Harpreet Ahuja	Kanada
Kashtin Apsassin	Kanada
Monika Berenyi	Kanada
Alicia Cooke	Kanada
Lowella Kagaoan	Kanada
Sukhrob Kurbanov	Kanada
Carolina La	Kanada
Justin Lys	Kanada
Parveen Nijjar	Kanada
Ahmad Jawid Noor	Kanada
Horatio Sam-Aggrey	Kanada
Jadranka Bosnjak	Hrvatska
Marta Grubisic	Hrvatska
Marek Fiebich	Češka Republika
Zdenka Kerlicka	Češka Republika
Miroslav Kvasnak	Češka Republika
Eva Lukasova	Češka Republika
Lenka Niznanska	Češka Republika
Bich Ngoc Pham	Češka Republika
Michaela Ptackova	Češka Republika
Petr Smejkal	Češka Republika
Aneta Subrtova	Češka Republika
Pavel Svitil	Češka Republika
Andreas Alsøe	Danska
Dorte Broen	Danska
Mette Grumløse Hjelmso	Danska
Jan Jarlbaek	Danska
Rune Lamberth	Danska
Peter Ravn	Danska
Bjarno Soerensen	Danska
Sofia Svensson	Danska
Bo Weber	Danska
Piret Nõmmela	Estonija
Johannes Jauhiainen	Finska
Sampsa Lauerma	Finska
Saara Malmelin	Finska
Tarja Raappana	Finska
Victor Audubert	Francuska
Christian Barthlen	Francuska
Marek Bazin	Francuska
Alexandre Benz	Francuska
Elise Bernard	Francuska
Xavier Blais	Francuska
Emmanuelle Cerf	Francuska
Marie De Leffe	Francuska
Clément Desrumaux	Francuska

Nadia Jurzac	Francuska
Lucie Laplace	Francuska
Véronique Lasserre-Fy	Francuska
Amandine Marques	Francuska
Marine Mathé	Francuska
Benoît Paré	Francuska
Sabrina Rouigui	Francuska
Christel Thibault	Francuska
Matthias Vazquez	Francuska
Valeri Adams	Njemačka
Claus Auer	Njemačka
Heike Baddenhausen	Njemačka
Edgar Brueser	Njemačka
Michael Cemerin	Njemačka
Ingeborg Chyla	Njemačka
Regina Cordes Larson	Njemačka
Ortrud Duran Seoane	Njemačka
Robert Everhartz	Njemačka
Charlotte Von Friedeburg	Njemačka
Sebastian Graefe	Njemačka
Janine Hansen	Njemačka
Christian Hattendorff	Njemačka
Lisa Bodil Heemann	Njemačka
Dagma Hofmann	Njemačka
Alexandra Huck	Njemačka
Christiane Jaenicke	Njemačka
Philipp Jahn	Njemačka
Michael Jelonek	Njemačka
Jürgen Klimke	Njemačka
Leif Knittel	Njemačka
Stefan Koeppe	Njemačka
Agnes Kolodziej	Njemačka
Christian Konrad	Njemačka
Michael Kuehl	Njemačka
Stefan Lesjak	Njemačka
Dietrich Lingenthal	Njemačka
Heiko Meinhardt	Njemačka
Ute Hannelore Neumann	Njemačka
Susanne Neymeyer	Njemačka
Reinhold Osterhus	Njemačka
Petra Ruth	Njemačka
Johannes Schlichte	Njemačka
Hans-Heinrich Schneider	Njemačka
Ulrich Seel	Njemačka
Christian Seiler	Njemačka
Johannes Socher	Njemačka
Bona-Sande Spaeker	Njemačka
Frens Stoeckel	Njemačka
Stephani Streloke	Njemačka
Alexandra Thein	Njemačka
Anja Van Eickels	Njemačka
Bianca Wieland	Njemačka
Anna Zapotocka-Zapalska	Njemačka
Péter Gáspár	Mađarska
Thordur Gunnarsson	Island
Jóhann Thorvardarson	Island
Caroline Brennan	Irska
Gerard Buckley	Irska
Audrey Ryan	Irska
Eugeni Benigni	Italija
Matteo Bezzi	Italija
Deborah Bruschi	Italija
Elisabetta Burba	Italija

Maria Chiara Castriota Scanderbeg	Italija
Giammarco Guzzetti	Italija
Erika Mazzucato	Italija
Massimo Moratti	Italija
Fabrizi Matteocci	Italija
Kristīne Fainveica	Latvija
Ruslanas Irzikevicius	Litva
Eglė Merkytė	Litva
Viktorija Noreikaite	Litva
Erikas Slavenas	Litva
Maria Bergervoet	Nizozemska
Henk Graafland	Nizozemska
Maria Johanna Josefa Lucas	Nizozemska
Johannes Stienen	Nizozemska
Esther Van Den Heuvel	Nizozemska
Marc Vogelaar	Nizozemska
Haqee Nawaz Akhtar Chaudhry	Norveška
Orrvar Dalby	Norveška
Mari Hagen	Norveška
Anne Siri Wathne	Norveška
Rui Guilherme De Castro Morais Araújo	Portugal
Guilherme Mourato Nuncio	Portugal
Inginur Rustem	Rumunjska
Bianca Sporiş	Rumunjska
Imrich Babic	Slovačka
Jakub Horvath	Slovačka
Silvia Hudáčková	Slovačka
Miroslav Mojzita	Slovačka
Igor Pacolak	Slovačka
Juraj Petruska	Slovačka
Nina Mirosavljević	Slovenija
Filip Tunjić	Slovenija
Borja De La Madrid Masi	Španija
María Dolores Algora Weber	Španija
Marina Gómez Fernández-Piñar	Španija
Yolanda Gutierrez Diez	Španija
Santiago Jimenez Martin	Španija
Pedro Lacunza Clemente	Španija
Isabel Menchon Lopez	Španija
Francisca Molina Agea	Španija
Alvaro Otero Caverio	Španija
Rosa Torregrosa Roman	Španija
Jan Aule	Švedska
Emma Backlund	Švedska
Andreas Berg	Švedska
Siv Caesar	Švedska
Linda Sabina Helen Cederblad	Švedska
Carl Johan Pontus Ekstedt	Švedska
Sören Enochsson	Švedska
Bengt Frykman	Švedska
Karin Fält	Švedska
Tamara Fenjan	Švedska
Monica Green	Švedska
Bitte Hammargren	Švedska
Erik Hammarskjöld	Švedska
Gabriella Ingerstad	Švedska
Anna Birgitta Linnéa Jacobson	Švedska
Anita Mikaela Johanna Järnbert	Švedska
Inger Elisabeht Johansson	Švedska
Tommy Karlsson	Švedska
Ulrich Larsson	Švedska
Björn Erik Lundqvist	Švedska
Tatjana Markus	Švedska

Kjell Messing	Švedska
Hans Nareskog	Švedska
Jenny Elisabet Nilsson	Švedska
Nisha Nilsson	Švedska
Lisa Petri	Švedska
Camilla Porshede Johansson	Švedska
Mia Rimby	Švedska
Giovanni Rojas Camargo	Švedska
Helen Ronen	Švedska
Ina Sacko Nilsen	Švedska
Erik Magnus Ingemar Persson	Švedska
Kristina Snoder	Švedska
Anna Clara Stenvall	Švedska
Maja Stojanovska	Švedska
Jens Fredrik Svensson	Švedska
Maritza Tollemark Fortes	Švedska
Tomas Worsøe Andersen	Švedska
Marko Wramen	Švedska
Fabio Baiardi	Švicarska
Raphaël Berger	Švicarska
Daniel Bochsler	Švicarska
Martin Damary	Švicarska
Laura Derighetti	Švicarska
Corina Eggenberger	Švicarska
Vuichard Estelle	Švicarska
Maja Barbara Huerlimann	Švicarska
Francine John	Švicarska
Siroco Messerli	Švicarska
Martin Minder	Švicarska
Isabelle Wyss	Švicarska
Fiona Anderson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Janet Bamisaye	Ujedinjeno Kraljevstvo
Sherrida Carnson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Katherine Chapanionek	Ujedinjeno Kraljevstvo
Terence Duffy	Ujedinjeno Kraljevstvo
Teresa Etim-Gorst	Ujedinjeno Kraljevstvo
Yolanda Foster	Ujedinjeno Kraljevstvo
Sandra Gale	Ujedinjeno Kraljevstvo
Peter Hurrell	Ujedinjeno Kraljevstvo
Adrienne Joy	Ujedinjeno Kraljevstvo
Benjamin King-Beck	Ujedinjeno Kraljevstvo
Robert Mangham	Ujedinjeno Kraljevstvo
Olufemi Ogundipe	Ujedinjeno Kraljevstvo
Devin O'Shaughnessy	Ujedinjeno Kraljevstvo
Mark Pascoe	Ujedinjeno Kraljevstvo
Katherine Robinson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Sally Ross	Ujedinjeno Kraljevstvo
Charles Rutter	Ujedinjeno Kraljevstvo
Fredrick Summers	Ujedinjeno Kraljevstvo
Lesley Wilson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Shane Ahn	Sjedinjene Američke Države
Andrea Aldrich	Sjedinjene Američke Države
Kiran Auerbach	Sjedinjene Američke Države
Tanya Azuaje	Sjedinjene Američke Države
Carol Bender	Sjedinjene Američke Države
Stephen Bouey	Sjedinjene Američke Države
Jennifer Bourguignon	Sjedinjene Američke Države
Laura Bowman	Sjedinjene Američke Države
Matthew Brunwasser	Sjedinjene Američke Države
Suanne Buggy	Sjedinjene Američke Države
Cynthia Bunton	Sjedinjene Američke Države
John Daly	Sjedinjene Američke Države
Derek Dictson	Sjedinjene Američke Države

Donal Doyle	Sjedinjene Američke Države
Naida Filipovic	Sjedinjene Američke Države
Gloria Funcheon	Sjedinjene Američke Države
Anslem Gentle	Sjedinjene Američke Države
Andrew Gridinsky	Sjedinjene Američke Države
Ruth Grossman	Sjedinjene Američke Države
Sarah Isakson	Sjedinjene Američke Države
Gail Kalinich	Sjedinjene Američke Države
Tamara Kowalski	Sjedinjene Američke Države
Katherine Long	Sjedinjene Američke Države
James Martin	Sjedinjene Američke Države
Christopher McCullough	Sjedinjene Američke Države
Jake Morris	Sjedinjene Američke Države
Martin O'Mara	Sjedinjene Američke Države
Urania Petit	Sjedinjene Američke Države
Constance Phlipot	Sjedinjene Američke Države
Bahram Rajae	Sjedinjene Američke Države
Bernadette Roberts	Sjedinjene Američke Države
Colleen Ryan	Sjedinjene Američke Države
Steven Shapiro	Sjedinjene Američke Države
Eugene Sienkiewicz	Sjedinjene Američke Države
Robert Sorenson	Sjedinjene Američke Države
Michael Sullivan	Sjedinjene Američke Države
Bobbie Jo Traut	Sjedinjene Američke Države
Douglas Tremittiere	Sjedinjene Američke Države
Jack Van Valkenburgh	Sjedinjene Američke Države
Kyle Wood	Sjedinjene Američke Države
Andrew Yurkovsky	Sjedinjene Američke Države
Nadia Zoubir	Sjedinjene Američke Države
Kamola Arslanova	Uzbekistan
Azizjon Yuldoshev	Uzbekistan

ODIHR IPM Dugoročno angažirani promatrači

Andrea Jakober	Austrija
Juan Barranco Abrego	Kanada
Gulnara Medeubekova	Kanada
Pavlina Öhman	Česka Republika
Jorgen Hoxer	Danska
Jaana Karhilo	Finska
Rodolphe Oberle	Francuska
Nadia Yakhlef-Lallemand	Francuska
Lela Tailuri	Gruzija
Benjamin Smale	Njemačka
Olafur Sigurdsson	Island
Eithne MacDermott	Irska
Teresa Polara	Italija
Emil Shakir Uulu	Kirgistan
Gabriele Cekuole	Litva
Maurits Heet	Nizozemska
Øyvind Seim	Norveška
Monica Giambonini	Švicarska
Marie-Therese Karlen	Švicarska
Maud Johansson	Švedska
Nina Genneby	Švedska
Madeleine Cowley	Ujedinjeno Kraljevstvo
Larissa Abramiuk	Sjedinjene Američke Države
Octavius Pinkard	Sjedinjene Američke Države

IPM ODIHR – Tim u sjedištu

Veleposlanik Peter Tejler	Švedska	Šef misije
Deliana Popova	Bugarska	
Mariam Tabatadze	Gruzija	
Marcell Nagy	Mađarska	
Carlo Pappalardo Fischer	Italija	
Peter Marron	Irska	
Nadine Haas	Luksemburg	
Jane Kareski	Sjeverna Makedonija	
Lukasz Widla-Domaradzki	Poljska	
Maria Krause	Rumunjska	
Anders Eriksson	Švedska	
Firuz Garibshoeva	Tadžikistan	
Ruslan Ovezdurdyev	Turkmenistan	
Iryna Khanenko	Ukrajina	
Egor Tilpunov	Ukrajina	
Chris Taylor	Ujedinjeno Kraljevstvo	
Barbara Davis	Sjedinjene Američke Države	

O ODIHR

Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je glavna institucija OEES-a za pružanje pomoć državama članicama “da osiguraju puno poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, da se pridržavaju vladavine prava, da unapređuju načela demokracije i (...) da grade, jačaju i štite demokratske institucije, kao i promoviraju toleranciju širom cijelog društva” (Helsinški Dokument 1992). Ovo se zove ljudska dimenzija OEES-a.

ODIHR, sa sjedištem u Varšavi (Poljska), formiran je kao Ured za slobodne izbore na samitu u Parizu 1990. godine i počeo je sa radom u svibnju 1991. godine. Godinu dana kasnije je ime Ureda promijenjeno kako bi se odrazio prošireni mandat koji je obuhvatio i ljudska prava i demokratizaciju. Danas ima više od 150 zaposlenih.

ODIHR je vodeća agencija u Europi u oblasti **promatranja izbora**. Svake godine koordinira i organizira raspoređivanje na hiljade promatrača kao bi se procijenilo da li se izbori u regiji OEES-a provode sukladno s obvezama i opredjeljenjima OEES-u, drugim međunarodnim obvezama i standardima za demokratske izbore te sa domaćim zakonodavstvom. Njegova jedinstvena metodologija omogućava dubinski uvid u izborni proces u njegovoj cijelosti. Putem projekata pomoći, ODIHR pomaže zemljama učesnicama unaprijediti svoj izborni okvir.

Aktivnosti **demokratizacije** Ureda obuhvaćaju: vladavinu prava, zakonodavnu potporu, demokratsko upravljanje, migracije i slobodu kretanja, kao i jednakost spolova. ODIHR godišnje implementira brojne ciljane programe pomoći, težeći razvoju demokratskih struktura.

ODIHR također pomaže zemljama učesnicama u ispunjavanju njihovih obveza da unaprijede i štite **ljudska prava i temeljne slobode** sukladno s obvezama iz ljudske dimenzije OEES-a. Ovo se ostvaruje radom sa raznim partnerima u cilju promicanja suradnje, izgradnje kapaciteta i davanja stručnog znanja u tematskim oblastima, uključujući ljudska prava u borbi protiv terorizma, jačanje zaštite ljudskih prava trgovanih osoba, edukaciju i obuku o ljudskim pravima, monitoring i izvješćivanje o ljudskim pravima, i ljudska prava i opću sigurnost žena.

U okviru oblasti **tolerancije i nediskriminacije**, ODIHR daje potporu zemljama učesnicama u jačanju njihovog odgovora na zločine iz mržnje i slučajeve rasizma, ksenofobije, antisemitizma i drugih oblika netolerancije. Aktivnosti ODIHR-a u vezi s tolerancijom i nediskriminacijom su fokusirane na sljedeće oblasti: zakonodavstvo, obuka agencija za provođenje zakona; monitoring, izvješćivanje i naknadne radnje kao odgovor na zločine i slučajeve motivirane mržnjom, kao i obrazovne aktivnosti u cilju promoviranja tolerancije, poštovanja i međusobnog razumijevanja.

OEES/ODIHR daje savjete zemljama članicama o njihovim politikama o **Romima i Sintima**. Unapređuje izgradnju kapaciteta i umrežavanja među zajednicama Roma i Sinta te potiče učešće predstavnika Roma i Sinta u tijelima koja donose politike.

Sve aktivnosti ODIHR-a se provode u neposrednoj koordinaciji i suradnji sa zemljama članicama OEES-a, institucijama i terenskim aktivnostima OEES-a, kao i drugim međunarodnim organizacijama.

Više informacija je dostupno na Internet stranici ODIHR-a (www.osce.org/odihr).